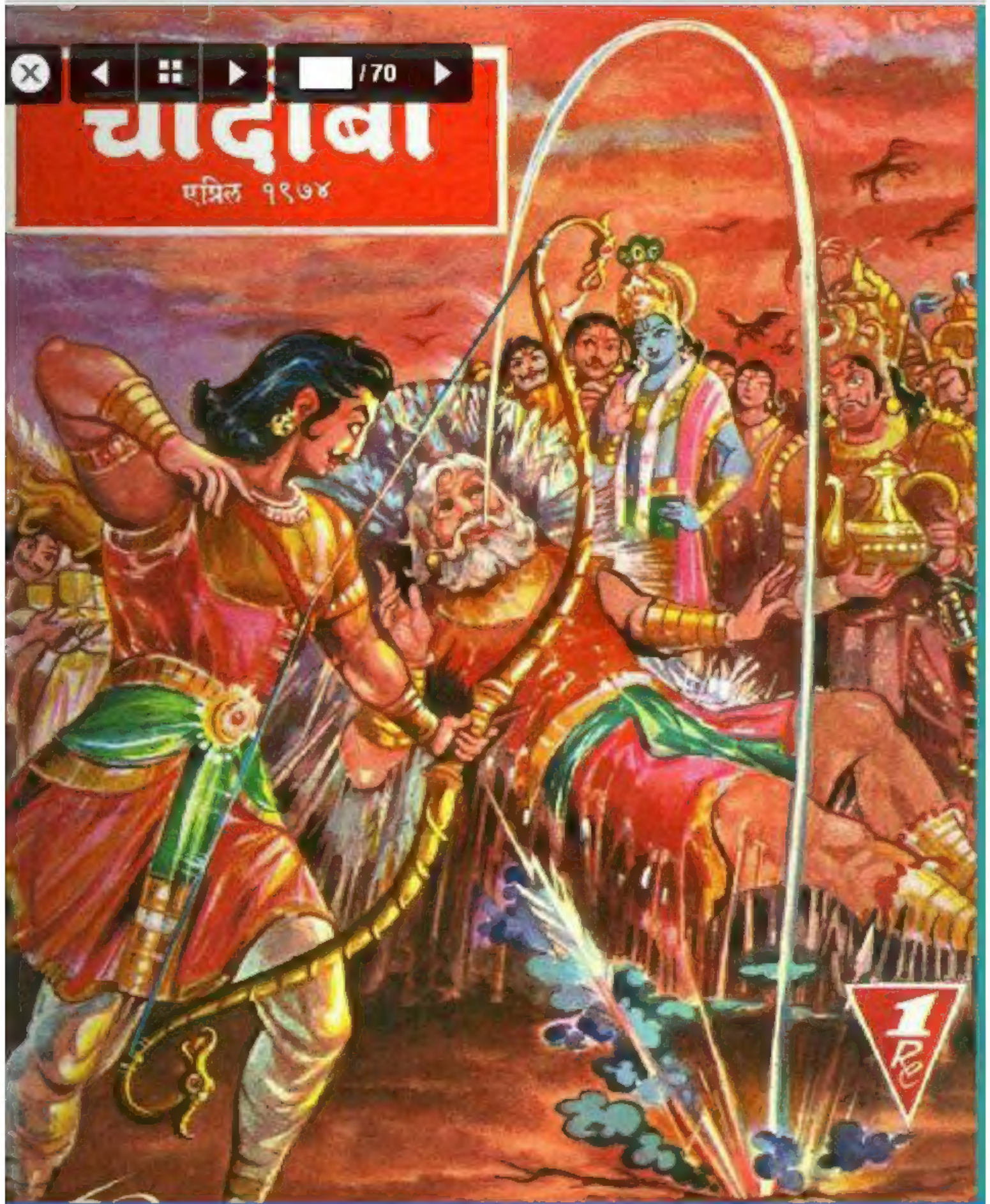

चादावा

एप्रिल १९७४

आमरुवाणी

विद्वानेव विजानाति विद्वज्जन परित्थमम्,
न हि बन्ध्या विजानाति पुत्रीम् प्रसववेवताम्

॥ १ ॥

[विद्वानां (कोण कोणते आणि कशाप्रकारचे) कष्ट सहन करावता आतात हे विद्वानांचा कळते. प्रसववेवता कशी असते हे बन्ध्या स्त्रीला कळणे कसं काय शक्य होईल?]

विद्या नाम नरस्य रूपमधिकम् प्रच्छन्नगुप्तम् धनम्,
विद्या भोगकरी यशस्तुल्यकरी, विद्या मुरुण्याम् गृहः,
विद्या बंधजनो विदेशगमने, विद्या परा देवता,
विद्या राजसु पुज्यते न हि धनम् विद्याविहीनः पशुः

॥ २ ॥

[विद्या पुरुषाचे भूषण (सौंदर्य वाढवणारी) आहे, ते एक गुप्त धनच आहे, ती भोग, यश व तुल्य देणारी आहे. ती मुरुणी मुर आहे, ती परदेशात बंधुसम आहे, ती एक कष्टदेवता आहे, राजा तिचा आदर करतो, धनाचा नव्हे, यास्तव विद्याविहीन मनुष्य पशुतुल्य होय !]

वित्तम्, कर्तुः, वयः, कर्म, विद्या भवति वचनम्,
एतानि मान्य स्थानानि तुरीयो पञ्चदुत्तरम्

॥ ३ ॥

[धन, बंधु, वय, कर्म आणि विद्या या पाच गोष्टी कमाने एकापेक्षा दुसरी अधिक आदर करण्यायोग्य आहेत.]

यक्ष पर्वत

[२१]

[होमरी बिलयाजवळ वीरपूरच्या घोडेस्वारांसमोर साधार घेऊन स्वर्णाचारी काही उंटस्वारांसह अंगलात पळून गेला. तेथे त्याची बेट खडगवर्मा, जीवदान आणि समरबाहूनी यांनी गुरू भल्लूकाने आपल्या एका शिष्याकरवी त्याची गुरुभक्ती दर्शविण्यासाठी त्याला एका उंच झाडावरून उडी टाकायला आज्ञा केली व तो थवार झाला. पुढे-]

गुरू भल्लूकान्या शिष्याने झाडावरून उडी मारली. परंतु तेवढ्यात जीवदानने पुढे वाचत जाऊन खाली पडण्यापूर्वी त्याला आठदहा फुटावर आपल्या कुबडीच्या सहाय्याने आधार देऊन बरक्यावर धरले आणि त्याला अलगद जमिनीवर उतरविले. देण्यास संधी मिळाली नाही याचे फार दुःख झाले. तो म्हणाला-“वीरवर्य! जमिनीवर आवळण्यापूर्वी बरकन आपण मला बांधिले आहे, परंतु स्वर्गप्राप्तीची सहाजी चालून आलेली संधी मी घालवून बसली, त्याचे वाईट वाटते.”

भल्लूक तरुणाला मूठीच लागले नाही. तो म्हणाला हे ऐकून जीवदान स्मित करीत म्हणाला-“अरे! तू जमिनीवर मूळे त्याला आपल्या गुरुभक्तीची परीक्षा आदळून स्वर्गात गेला असतास की नरकात

नकळे? परंतु तू गुरूची आज्ञा म्हणजे देवाची इच्छा आहे, हे मानतास एवढे माव नक्कीच झिडलावे. मी तुला वाचविले ते तुझ्या हातून तुझ्या गुरूची आणि समरबाहूची जास्त सेवा वडू शकेल यासाठी.

तेवढ्यात तेथे गुरू भल्लूक, समरबाहू आणि श्रद्धावर्मा येऊन पोचले. गुरू भल्लूक मोठ्या अभिमानाने आणि आनंदाने सद्गुरू आणि जीवहस दोघांना म्हणाला— वीरवर्य! आपण सर्वांनी माझ्या शिष्यांची गुरूभक्ती स्वतःच्या डोळ्यांनी पाहिली आहे. आता आपण तिचा असा तऱ्हेने उपयोग करून व्यावसायिक असेल त्या तऱ्हेने करून घ्यावा. समरबाहू या जंगली प्रदेशाचा

राजा आणि स्वर्णाचारा भन्ना हाताळत तर माझ्या भुयारी किल्ल्यात वृक्षेश्वरी देवीची पूजा निविघ्नपणे होऊ शकेल. याहून जास्त आणखी काय पाहिजे?”

“भल्लूक! त्या देवीच्या पूजेमुळे तिरपराथ प्राण्यांच्या व माणसांच्या जिवाला खोका येणार नाही, अशी व्यवस्था ठेवण्याची जबाबदारी समरबाहूची आहे.” जीवदत्तने दोघांना ही गोष्ट कळेल अशा शब्दात सांगितली आणि गुरू भल्लूकाच्या शिष्यांकडे पाहून म्हणाला—“या साक्षात्कारन उद्योगाच्या बरोबर तुमच्यापैकी आणखी एकाने एका कामाची जबाबदारी स्वीकारून घ्यावी. मी तुम्हां दोघांवर जी जबाबदारी टाकीन ती पुरी करून परत खाले पाहिजे.”

गुरू भल्लूकाने आपल्या शिष्यांपैकी एकाला बोलावून उडी मारणाऱ्या शिष्या शेजारी उभे राहण्यास सांगितले. जीवदत्तने एकाच दोघांकडे पाहिले व म्हणाला—“तुम्ही ते काम करीत असतां तुमचा जीव रेंवला तरी आम्ही कोठे आहो ही गोष्ट कोणाला कळता कामा नये. एक बकार शब्ददेखील तुमच्या तोंडातून बाहेर पडता कामा नये. समोरच्या जंगलात वीरपुरचे घोडेस्वार कोठे तरी असणार. तुम्ही त्यांना कळविल्याशिवाय ही तुम्ही एक माटक करत आहात, जसावचण्यामुळे त्यांच्या हातांत कोंद

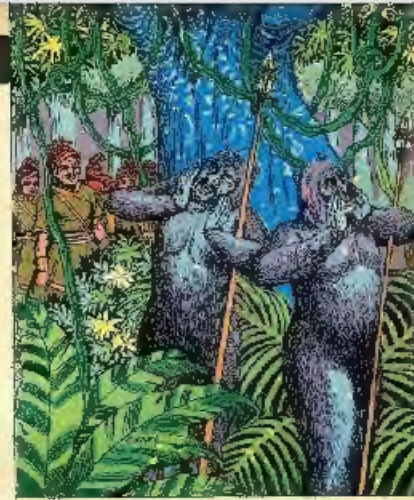
आल्याचे सांग करत. तुम्ही दोघे त्या घोडेस्वारांना भेटा व त्यांच्याशी त्यांचा पूर्णविश्वास तुमच्यावर बसेल असा तऱ्हेने बघा व बोला. त्यांच्या कानावर सट्टी ही गोष्ट घालून की डोंगरी किल्ल्यातून पळून गेलेले लोक तुमच्या भुयारातल्या किल्ल्यात लपून बसले आहेत. समजते?”

“यात न समजण्यासारखे काय आहे? हे काम आमच्या गुरूवर्यचिंच नमून आपल्या राज्याचे सुद्धा आहे. आम्ही घोडेस्वारांना भेटून त्यांना तुम्ही सांगितल्याप्रमाणे सांगून आपले काम पुरे पार पाडू. तुम्ही बघवी निश्चित रहा!” गुरू भल्लूकाने शिष्य म्हणाले.

“तरमग विधा, उशीर करू नका.” जीवदत्त त्यांना म्हणाला.

दोघां अस्वळ जातीच्या शिष्यांनी आपल्या गुरूला साष्टांग नमस्कार केला. गुरू भल्लूकाने त्यांच्या डोक्यावर हात ठेवून जरा निश्चयी स्वरात म्हटले—“हे घोडेस्वार शत्रू आहेत. तुम्हांला हेर समजून त्यांनी किती वास विड्या तरी आपले गुपित बाहेर पडू देऊ नका. कदाचित ते तुमचा छळ करतील जीव घेतील तरी तोंडावाटे बकार शब्द तिघता कामा नये. लक्षात ठेवा.”

गुरू भल्लूकाच्या दोघां शिष्यांनी मान धाकवून म्हटले—“वृक्षवर्य! आपली आज्ञा

म्हणजे वृक्षेश्वरीची आज्ञा आहे, हे आम्हांला कळते!” असे सांगून दोघे निघाले.

दोघे बराच वेळ जंगलात, घोडेस्वार कोठे दिसतात का पहात, हिडले. दुपार उलटल्यावर एका झाडाखाली त्यांना घोडेस्वार विभांती पंत असलेले दिसले. त्यांच्या हालचालीवरून ते कोणाच्या तरी शोधार्थ हिडून आता दमून गेलेले दिसत होते.

घोडेस्वारांना झाडांच्या आब पाहून अस्वळ जातीच्या दोघां शिष्यांनी पुढे काय करायचे याविषयी आपसात थोडा विचार केला आणि मोठ्याने एकदम ओरड लावले—“गुरू भल्लूक! आपण कोठे आहात? आम्ही दोघे येथे आहो.”

ते ऐकून झाडाखाली विधांती घेत बसलेले घोडेस्वार दचकून तो आवाज ऐकू आला तिकडे पाहू लागले. त्याच्या नायकाने तलवार उपसली आणि आपल्या अनुयायांना म्हणाला—“आम्ही पूर्वी अस्वल जातीच्या लोकांविषयी ऐकले होते, तेच हे लोक बसावेत. आपल्याला हा नवा घोडा आहे. रुळा, पाहूया, ते किती जण आहेत? परंतु सावध रहा. सावधपणेच पुढे पाऊल टाकले पाहिजे.”

घोडेस्वारांना येत असलेले पाहून अस्वल जातीचे दोघे शिष्य आपल्या हातातल्या तलवारी खाली जमिनीवर ठेवून हात जोडून म्हणाले—“स्वार हो! आमचा जीव घेऊ

नका. आम्ही तुमच्याजवळ शरण पागत आहो. आमच्या गुरूला कोणी तरी शत्रूने घरले असावे. आतां आम्ही जिवंत राहून तरी कोणासाठी जणपार?”

घोडेस्वारांचा सरदार चकित होऊन म्हणाला—“तुमच्या गुरूला शत्रूने घरले आहे का? कोण आहे तो शत्रू?”

भल्लूकाच्या शिष्यांपैकी एक जण म्हणाला—“मालक! आज उबाळताच उंटावर बसून अचानक काही लोक आले आणि आमच्या भुयारातल्या किल्ल्यात शिरले. त्यावेळी आम्ही वृकेश्वरी देवीच्या पूजेत गर्क होतो. म्हणून आम्ही त्यांच्याशी दोन हात करायला जाऊ शकलो नाही. त्या दुष्टांनी आमच्यापैकी काही जणांना ठार केले. त्यांच्या हातातून स्वतःला बाळवून आमचे गुरू आणि आम्ही भुयारातल्या किल्ल्यातून बाहेर आलो आणि जंगलात दबा भरून बसलो आहो. परंतु आमचे गुरू कोठे दिसत नाहीत. आम्ही त्यांच्या शोधार्थ हिंडतो आहो.”

भल्लूक जातीच्या लोकांच्या तोंडी ते सर्व ऐकल्यावर वीरपूरच्या नायकाला वाटले की डोंगरी किल्ल्यातून उंटावर पडून आलेले आपलेच शत्रू असावेत. त्याने आपल्या अनुयायांना डोंगरी किल्ल्याच्या दिशेने जाऊन सेनापतीला ती बातमी

वेष्यासाठी जायला सांगितले. म्हणाला—“तुम्ही सेनापतींना जाऊन सांगा की, आपला शत्रू इकडील प्रदेशात एक भुयारी किल्ल्यात शिरून लपून बसला आहे. ते सैन्य घेऊन आले तर त्या भुयारी किल्ल्यात शिरून शत्रूला कैद करता येईल.”

दोघे घोडेस्वार डोंगरी किल्ल्याच्या दिशेने निघाले. त्यानंतर घोडेस्वारांचा नायक भल्लूकाच्या शिष्यांना म्हणाला—“तुम्ही आमच्या शत्रूची लपून बसण्याची जागा दाखवून आम्हांला जी मदत केली आहे त्याबद्दल आमचे सेनापती आल्यावर तुम्हांला इनाम मिळेल.”

इनामाचे नाव ऐकताच दोघे शिष्य त्यांना इनामाचा मोह नसल्याचे बघताच म्हणाले—“आम्ही वृकेश्वरीदेवीचे उपासक आहो. आम्हांला इनामाची गरज नाही. आमचे गुरूच जिवंत सांपडले की पुरे. तरास आम्हांला निरोप द्या. आम्ही आमच्या गुरूच्या शोधार्थ निघतो.” असे म्हणत दोघे तेथून निघाले.

लग्गेच घोडेस्वारांचा नायक घोड्यावरून खाली उतरला आणि दोघांपैकी एका शिष्याचा हात धरून म्हणाला—“कोठे निघातात? याचा। तुमचा तो भुयारी किल्ला कोठे आहे, हे आम्हांला कसे कळणार? तुम्हीच तो दाखविला पाहिजे. नक्षात असू द्या.”

“मालक तो भुयारी किल्ला तर अपदी जवळ आहे. तेशपर्यंत जाणारा रस्ता आम्ही दाखवून देतो. त्या किल्ल्यात आमचे गुरू उंटावरून आलेल्या लोकांच्या हाती कैदेत पडले असतील तर त्यांना सोडविण्याची जबाबदारी तुम्हांला घ्यावी लागेल.” एक शिष्य म्हणाला.

“त्या किल्ल्यावर अधिकार झाल्या-नंतर राजभक्त कोण आणि राजद्रोही कोण हे आमचे सेनापतीच ठरवतील. आपण सर्वे त्या भुयाराच्या किल्ल्याकडे जाऊ ना. तोपर्यंत तुम्ही या झाडाखालीच थांबा.” घोडदलाचा नायक म्हणाला.

तिकडे शेकां घोडेस्वारांनी वीरपूरच्या सेनापतीला संतावरून पळून गेलेले शत्रू भुयाराच्या तुरुंगात लपून बसले असल्याचे सांगितले, तेव्हा त्याला फार आनंद झाला. म्हणाला—“याचा अर्थ असा की ते सर्व राजद्रोही एकाच जागी लपून बसले आहेत! त्या सर्वांना कैद करून वीरपूरला घेऊन गेले पाहिजे. राजधानीभर त्यांची धिड काढून घेवटी त्यांना फांशीची शिक्षा केली पाहिजे. पुढे असा राजद्रोह करणाऱ्यांना चांगला वक्क बसेल.”

त्यानंतर वीरपूरचा सेनापती काही घोडेस्वारांना व सैनिकांना बरोबर घेऊन घोडेदलाचा नायक होता त्या दिशेने चालू

लागला. खड्गवर्मा व जीवदत्त यांचा वंदाज खरा ठरला. भल्लूकच्या शिष्यांच्या थापांवर विस्वास करून वीरपूरचे सैनिक भुयाराच्या किल्ल्यावर हल्ला करणार. त्याप्रमाणे घडतांच दोघे वीर युद्ध भल्लूकाला, समरवाहुला आणि युद्ध भल्लूकाला सर्व शिष्यांना बरोबर घेऊन भुयाराच्या किल्याकडे निघाले.

घोड्या वेळाने सेनापती घोडेदलाच्या नायकाला भेटला. त्याने युद्ध भल्लूकाला शिष्यांकडे बोट दाखवून सर्व गोष्टी सविस्तर सांगितल्या आणि उत्साहाने म्हणाला—“सेनापती! ते सर्व राजद्रोही जातां आपल्या जाळ्यात सापडलेच.”

सेनापतीने भल्लूकाला शिष्यांना आपली तलवार दाखवून विचारले—“ए अस्वल जातीच्या मूखांनो! तुम्ही खरे बोलतां आहां की खोटे? तुमच्या गुरूची यांत काही लबाडी दिसते आहे!”

भल्लूकाचे शिष्य तलवार पाहून थोडे-देखील व थाबरतां म्हणाले—“माळक! आम्ही वृक्षेश्वरी देवीचे स्मरण करून बोलतो आहो, आम्ही म्हणालो त्यांत काही खोटे नाही, सर्व खरे आहे. उंटस्वारांचा वध करून आपण भुयाराच्या किल्ल्यावर अधिकार कराना आणि तो किल्ला आमच्या गुरूयांना परत देण्याची कृपा करावी.”

“अरे होय! परंतु जात लपलेल्यांना पहिल्याने बाहेर तर काढ दे त्यानंतर तो किल्ला कोणाला द्यायचा या गोष्टीचा विचार करता येईल.” सेनापती म्हणाला नंतर तो आपल्या सैनिकांना म्हणाला—“तुम्ही सर्व काही गडबड गोंदळ केल्या-गिवाय गुपचुप किल्ल्यांत शिरा. ए भल्लूकांनो! तुम्ही दोघे व्हा पुढे आणि आम्हांला बट दाखवा! यात काही लबाडी लुच्चेगिरी केल्याचे वाडळले तर जागच्या जागी तुम्हाला वध निरून काडू!”

भल्लूकांचे शिष्य वाट दाखवायला पुढे निघाले. त्यांच्या पाठीमागून सेनापती व सैनिक भुयाराच्या किल्ल्यापर्यंत येऊन पोचले. त्यावेळी त्या किल्ल्याच्या दारांत माणसाचे एक फिल्लूदेखील नव्हते. चारी आजूला वंच श्राव, टेंकड्या आणि झुडपे होती आणि सर्व जागा बगवी खांत होती.

सेनापती सर्वांत प्रथम घोड्यावरून खाली उतरला. त्याने भुयाराच्या दाराजवळ येऊन आंत वांकून पाहिले आणि मोठ्याने हांक मारीत म्हणाला—“भुयारात लपून बसलेल्या माझ्या शत्रून्ना! वर मी, म्हणजे वीरपूरचा सेनापती मोठे सैन्य घेऊन आलो आहे. दोन तीन मिनिटात तुम्ही सर्व आपापली हत्यारे भुयारात टाकून निमूटपणे बाहेर या आणि माझ्याजवळ

संरक्ष मागा. नाही तर मी जात घेऊन तुमची सर्वांची डोकी उडवीन!”

परंतु भुयारातून सेनापतीला त्याच्या आवाजाच्या प्रतिध्वनी खेरीज काहीच ऐकू आले नाही. तो दोन तीन मिनिटे उत्तराची वाट पहात थांबला. नंतर दातओठ चावीत जापल्या सर्व घोड्यांना झाडा-खालीच सोडून येण्यात त्याने घोडेस्वारांना आज्ञा केली. घोड्यांवर पाहण्यासाठी दोघां घोडेस्वारांना नेमण्यात आले. सर्व एकत्र जमल्यावर सेनापतीने भल्लूक शिष्यांना आज्ञा केली—“अरे व्हा पुढे! तुम्हांला जातल्या सर्व वाटा भाहीत आहेत. म्हणून वाट दाखवीत चला पुढे!”

भल्लूकाचे शिष्य निवृत्तपणे बालू लावले त्यांच्या पाठेपलट येनायती व लागी-दोनिक वात उतरले ते बुध्दोबाड शास्त्रावर बसवळ जातीचे बीधे वन जवळक झाडी-तुन बाहेर आले. त्यांनी रोमां दोहेसारांवर बालूका हल्ला सुक केला. नंतर असहाय स्थितीत तपकवत वसतां त्यांना बरवण जातीच्या लोकांनी सांधावर उबलून झाडीत दूर नेऊन फेकून दिले.

त्याच वेळी जीवदत्त समरबाहू आणि गुरु भल्लूकाला घेऊन तेथे आला. म्हणाला- "भल्लूक! तुझ्या शिष्यांनी विनाकारण त्या दोघांना घायलळ करून झाडीत फेकून दिले. कसत त्यांना जिवंत स्थितीत नुसत्या बांधून दूर ठेवले असते तरी दुरले बसते.

गुरु भल्लूक त्याचे उत्तर काय देणार? बघराधासारखा ज्ञानी यत्न करून उभा राहला. समरबाहू जीवपाकडे पाहून उत्साहाने म्हणाला- "जीववत्! माझ्या अनुयायांना स्वारीळा जंटाबरीवर आतां घोडे-रेलीय घडणार म्हणायलाये!"

बालू नकोत, तबूच निर्मूलन झाले आहे. समरबाहू! आतां आपल्यासमोर एक मोठा प्रस्न आहे. वीरपूरच्या कला-परीळा करी जिवंत कीव करायलाये? भुयारांत, राहत्यांच्यांना भीती दाखवायला एक उपाय करतां येण्यासारखा आहे. गुरु आपल्या अनुयायांना पाठक्या काढक्या जमवून त्यांचा अळ भुयाराच्या घरावर वेळा पाहिजे."

असवळ जातीचे लोक व समरबाहूचे अनुयायी जवळपासच्या काढक्या गोळ करून घेऊन आले आणि आतां भुयाराच्या-घरासमोर त्या पेटविणार इतक्यात जीवा बसले एकदां भुयारात बांधून पाहिजे व जोरवून म्हणाला- "ए वीरपूरच्या सैन्या-ली! तू व तुझे सैनिक आपसकी हत्यारे भुयारात डाकून निवृत्तपणे बाहेर या. जेवे केले नाहीत तर राजा समरबाहू याचे सैनिक आणि रानदे तरुन भुयारात उतरे-रून तुघची बसळ करतील!" (कमशा)

पुरुषद्वेष

विजयादिकांचे भाला हुट्ट सोडला नाही. तो पुन्हा शाकाजकळ मेल्या, प्रेत सांवा-नर काढून घेतले आणि बेहमीशताने जीव-पणे स्वशानाच्या दिशेने विचाला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला- "राजा! तू हे जे कष्ट सहन करीत आहेस ते पाहून विस्मयिताराखा तमुडा जल्लोने दाखविलेल्या पुरुषद्वेषाचे परिणाम भीयतो जाहेस की काय, अशी संका मला वाटते आहे. धी तुला त्याची गोष्ट सांगतो. कसा रेऊन देऊ." असे सांगून वेताळ पोण्ड सांगू लागला.

कार तीर्षी श्रीगुरु या यावी विस्मयित वानाच्या एक भीमंत तरुण रहल अले. तो उदार स्वभावाचा आणि घोर वनाचा होता. तो वनाचे लहान असतांच त्याच्या माते-साहकांनी, बराच हुसरे कोणी मोटे नाहीत असा विचार करून. त्याच्या शिष्याच्या

वेताळाच्या गोष्टी

व्यवस्था केली आणि एका सुंदर मुलीशी त्याचे लग्न करून दिले आणि आपली जबाबदारी पार पाडून ते भोक्ते झाले.

विश्वमित्राची बायको मित्रविदा दिसायला फार सुंदर होती, परंतु पतीशी तिचा व्यवहार एका जबाबदार गृहिणीसारखा नसे. ती नवऱ्याशी बोडी फटकळपणानेच वागे. नवरा जवळकाही विचारायला आला की बाप किंवा विंचू जवळ आल्यासारखी ती ओरडे आणि वाचे. तिच्या या वागणुकीमुळे त्याला हाटे की त्याच्याशी तिचे लग्न तिच्या आईवडिलांनी तिच्या इच्छेविरुद्ध करून दिल्यामुळे ती तशी वागत असेल. परंतु तिच्या बोलण्यावरून

तिची ती विचित्र वागणूक फक्त नवऱ्याबरोबरच होती वसे नसून सर्व पुरुष-जातीविषयी तिच्या मनात एक कोवळ धूणा असल्याचे त्याला कळून आले.

“पुरुष म्हणजे शुद्ध पिशाचच व मृत असतात. म्हणून कोणत्याही अवकल असलेल्या बाईने लग्न म्हणून करू नये! मला लग्नच करायचे नाही, असे किती सांगितले. पण माझे ऐकतो कोण?” ती म्हणाली.

ते ऐकून विश्वमित्राच्या मनात आदोका बंकरू रुजला. सर्व पुरुष नरपक्ष नसतात हे स्वतःच्या प्रेमळ वागणुकीने बायकोला पटवून देऊन तिच्या मनाची साथी झाली तर कदाचित तिचा स्वभाव बदलेल असे त्याला वाटले. संसारात पडून मुलेबाळे झाल्यावर काही तरी अनुकूल बदल नक्कीच होईल असे वाटून त्याने प्रेमळ वागणुकीने संसार धाटायचे ठरविले.

परंतु त्याच्या बदरी निराशाच आली. त्याच्या दांपत्यश्रेमाचा तिच्या मनावर यत्किंचितही परिणाम झाला नाही. मध्यंतरी तिला दिवस सैल्याने कळल्यावर त्याला वाटले की ती आई झाल्यावर तरी तिच्या स्वभावात नक्कीच बदल होईल.

देवाच्या रूपाने मित्रविवाला दोन जुळ्या मुली झाल्या. परंतु तिच्या मनातला पुरुषा-

कारण प्रथम नवऱ्याशी जुळवून घेणे तिला अशक्य होते आणि आता तर बाणखी रोन मुली घळघात घेऊन पडल्या होत्या.

अर्थातच विश्वमित्राच्या मनात जो जासोचा एक अंकुर रुजला होता तोदेखील करपून गेला. म्हणून ती एकदा बायकोला किंवा शेजारपाजारच्या कोणाला काही सांगितल्याशिवाय बरबसवास करण्यास निघून गेला.

रागात त्याला घातबूद्ध नावाचा एक अत्यंत बुद्ध असा एक सिद्धयोगी भेटला. तो विश्वमित्राला म्हणाला—“बाबारे! तुला तसे घाईचे काही काम नसले तर एक नदीवर बांध, मला कामरूप सिद्धी प्राप्त

अहे, मी तुला ती शिकवून देईन. त्याबद्दल तू एक उपकार माझ्यावर केले पाहिजेस. माझ्या या देहाला मृत्युनंतर अग्नी दे आणि तू आपल्या वाटेने निघून जा.”

विश्वमित्र त्या गोष्टीस कबूल झाला. त्या सिद्ध पुण्याने विश्वमित्राला कामरूप सिद्धी शिकवून दिली आणि देहत्याग केला. विश्वमित्राने त्या सिद्धाचा अभिसंस्कार केला. तो चित्तसमोर उभा असता त्याला एक गोष्ट सुचली. तो जगेच मागे फिरला आणि झरळ श्रीपुर येथे परत आला.

तो आपल्या गावी पोचला त्यावेळी मध्यरात्र उलटून गेली होती. त्याने कामरूप विद्येचा उपयोग करून स्त्रीरूप धारण केले आणि त्याच्या घरासमोर रहाव

असलेल्या देवदत्त नांवाच्या एका तरुण माणसाच्या दारावर थाप मारली.

देवदत्त एकाएकी झोप मोडल्याने अर्धवट झोपेतच उठून आला आणि दार उघडल्याबरोबर त्याला अप्सरेसारखी एक सुंदर स्त्री दिसली. तिला पाहिल्यावर त्याची झोप उडाली आणि तो चांगला आगा होऊन आश्चर्याने त्या स्त्रीकडे पाहू लागला.

"माझे नाव सुमित्रा. मी फार दूर प्रदेशात राहणारी आहे. मी आपल्या आई-वडिलांबरोबर या प्रदेशात यायला निघाले होते. वाटेत चोरांनी आम्हाला लुटले. मी कसाबसा आपला जीव बाचविला आणि चोरांची नजर चुकवून पाय काढला. यला

तुमचेच गाव जवळ दिसले. मला आजची रात्र तुमच्याकडे उतरायला सोय करून देऊ शकाल का?" असे स्त्रीरुपांत असलेल्या विश्वमित्रने देवदत्तला विचारले.

"रहा ना, मला हरकत नाही. उद्यांतरी तू कोणाकडे बाजार? मी तुझ्या बरोबर लग्न करून घेतो. आपण दोघे या घरात संसार धाडू या." देवदत्त म्हणाला.

सुमित्रा त्या गोष्टीस कबूल झाली. दुसऱ्या दिवशी दोघांचा धार्मिक विधीने विवाह झाला. हळूहळू विश्वमित्रा आणि सुमित्रा या दोघांचा परस्परांशी स्नेह वाढत गेला. सुमित्रेला मित्रविदाच्या मुली फार आनंदत. ती त्यांचे सर्व काळ पुरती आणि त्यांचे प्रेमाने खेळवी. त्या जुळ्या मुलींना स्वतःच्या आईपेक्षा सुमित्राच फार जवळची वाटू लागली.

सुमित्रा नेहमी आपल्या तनूच्या गोष्टी सांगे आणि तिला मुलांची फार आवड असल्याचे पण सांगे. मित्रविदाला ते ऐकून फार आश्चर्य वाटे. हळूहळू मित्रविदाच्या स्वभावात बदल होऊ लागल्याचे सुमित्रेला दिसू लागले. तिला तिच्या मुली आश्चर्य लागल्या. त्यांच्याबरोबर होळण्यात बसलेल्या तिला आनंद वाटू लागला.

एके दिवशी ती सुमित्रेला म्हणाली— "ताई! तुमचे आमुष्य कसे सुखाचे, वसत

कातून त्या बहुतेक आलेल्या लवसासारखे आहे, आणि माझे शिशिर श्रुतुतल्या घाने गळून पडलेल्या कोरड्या बाभळीसारखे आहे!"

त्याच्या बापकोच्या स्वभावात पूर्ण बदल होत गेलेला स्त्रीरुपात असलेल्या विश्वमित्राच्या लक्षात आल्याशिवाय राहला नाही. त्याने कामरूप विशेषा पुन्हा प्रयोग करून आपले पुरुषरूप धारण केले आणि मित्रविदाला म्हणाला—"तू आपल्या बागवडीने माझ्या मनात स्त्रीजातीविषयी एक राग उत्पन्न केला होतास. ती माझी गैर-समजूत असेल कदाचित! परंतु तुझी तशीच बागवूक होती खरी!"

मित्रविदाच्या डोळ्यात आनंदाश्रू आले व पतीचे पाय घळून ती म्हणाली, सर्वच नायका असा वसतात असे कां वाटले तुम्हांला? माझ्यामुळे तुम्ही अख्यवास करण्याऐवजी आणखी एखाद्या स्त्रीची लग्न कां करून घेतले नाहीत? तुम्हांला इतके कष्ट पडले नसते!"

"आणखी एखादीशी लग्न करायचे असते तर मी जंगलात गेलोच नसतो. मी जंगलात गेलो त्याला कारण तू नव्हतीस, मी तुझ्यात काही बदल करून घ्यायला शकलो नाही, या गोष्टीने मला अपरंपार दुःख वाटत होते. मी तुला पत्नी मानून तुझ्याशी लग्न केले होते. तुझ्या बागवडीकडे

पाहून मी ते केले नव्हते." विश्वमित्र म्हणाला.

तेव्हापासून दोघांचे परस्परांवर प्रेम वाढत गेले आणि दोघांचा संसार सुखाचा झाला. आपल्याहून जास्त सुखी दुसरी कोणती वृद्धिही असणार असे मानून मित्रविदा संसारसुख उपभोगू लागली.

पंचमर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला— "एकाहून एक सुंदर रूपे घेणे शक्य असून विश्वमित्रने एका स्त्रीचेच रूप कां ध्यावे? घेतले तर आपल्याच घरा-बोजारी राहण्याचा हेतू त्याच्या मनात काय होता? पुरुषांत नवीन असा कोणताही गुण दिसल्याशिवाय मित्रविदाने पुरुषजातीचा

द्वेष करण्याचे कसे काय सोडले? या सर्व प्रश्नांची समाधानकारक उत्तरे माहीत असून तु दिली नाहीस तर, तुला परिणाम माहीत आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच शर्यावर लोळू लागतील."

तेव्हा विक्रमादित्य म्हणाला—"स्त्री व पुरुषजीवनात सुखदुखाचे सहभागी असतात. त्यांचे परस्परांवर प्रेम वाढण्याचे किंवा न वाढण्याचे कारण त्यांचेच जीवन आहे. परस्परांशी व्यवहारात काही उणीव राहली नाही तर स्त्रीच्या मनात पुरुषद्वेष, किंवा पुरुषाच्या मनात स्त्रीजातीविषयी द्वेष उत्पन्न होण्याचे कारणच उरत नाही. मिश्रविदाच्या मनात केवळ पुरुषद्वेष होता असे म्हणणे चुकीचे होईल. तिच्या मनात स्त्रीजातीविषयी सुद्धा द्वेष होता. म्हणूनच तिला लग्न करायचे नव्हते. स्त्रीला द्रापत्य-जीवन चालविण्यात साहजिक सुख वाटते आणि मातुलं हे तिला प्राकृतिक असते या गोष्टी तिला आवडत नव्हत. विरम-मिश्राने तिच्या मनात स्त्रीद्वेष आहे

Full Screen

करण्याचा जो प्रयत्न केला त्यामुळेच ती बयसस्त्री झाला. स्त्रीच्या मनात खरोखरच पुरुषद्वेष असतो का हे कळावे म्हणूनच त्याने स्त्रीरूप घेतले होते. स्त्रीजीवनात आनंद असतो हे तिला कळल्यानंतर बायको-बरोबर संसारसुखाचा लाभ घेता येईल असा विचार करून त्याने स्वतःच्या बरा-शेजारीच राहण्याचे ठरविले. स्त्रीच्या मनात नवऱ्याविषयी किंवा मुलानेविषयी द्वेष भाव नसतो हे त्याला कळले. मिश्रविदाच्या मनात बदल झाला तोवेलीक स्त्रीविषयी तिच्या मनात जो द्वेष खोलवर एजला होता तो दूर झाल्यानंतरच झाला. सुमित्राचे जीवन पाहून तिच्या मनावला स्त्रीद्वेष दूर झाला होता. स्त्रीजातीचा द्वेष दूर होताच पुरुषजाती-विषयी असलेला द्वेषदेखील नाहीसा झाला."

अशा तऱ्हेने राजाचे मीन अंश होताच वेताळ पुन्हा मंत्रासह अदृश्य झाला आणि हाडाळ जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

संक्षिप्त

एका श्रीमंत व्यापाऱ्याला एक मुलगा होता. त्याच्या शीतली उद्यानटप्पू खुशाल बेंदू मुलांचा नेहमी घोळका असे. बापाने मुलास पुष्कळ समजावून सांगितले की वाळ, अजब मुलांच्या संगतीत आपला वेळ फुकट घालू नकोस. परंतु त्याचा त्याच्या लबाड मित्रांवरच शास विश्वास होता. म्हणून त्याने बापाच्या म्हणण्याकडे दुर्लक्ष केले.

मुलावर बापाच्या उपदेशाचा काहीच परिणाम होत नाही हे पाहून बाप एकदा त्याला म्हणाला—"वाळ ! व्यापारासाठी अल्पज्याना परदेशात जावे आणकार आहे. आपल्याकडे ये दागदागिने आहेत ते आपण कोणाकडे तरी सुरक्षित ठेवून दिने पाहिजेत." मुलाने तसेच आपल्या एका मित्राचे नाव चुकविले. बापाने एकपेटीत सर्व दागिने ठेवून मुलाच्या हाती ती त्याच्या मित्राकडे पाठवून दिली. नंतर बोवे परदेशात व्यापारासाठी निघून गेले.

काही दिवसांनी बोवे परदेशात व्यापाराची कामे उरकून परत आले. बापाने मुलाला सांगितले, मित्राकडे जाऊन दागिन्यांची पेटी घेऊन ये. मुलगा रगाने घरी परत येऊन म्हणाला—"बाबा ! माझा मित्र म्हणाला—"पेटीत सर्व दागडे होते."

बाप म्हणाला—"ते त्याला पेटी उघडल्यावरच ना कळवे ?" नंतर पुढे म्हणाला—"मी माझ्या एका मित्राकडे दागिने पेटीत घालून ठेवले आहेत. तु ती पेटी घेऊन ये."

मुलाने पेटी आपण दिली. बापाने पेटी उघडली. त्यातदेखील दागडेच होते. मुलाला आश्चर्य वाटले. तेव्हा बाप म्हणाला—"तुझ्या मित्राने पेटी उघडून पाहिली व माझ्या मित्राचे पाहिली नाही. हाच फरक मित्राभिजात असतो." मुला हा बोट ब्लास म्हणून मी हे सर्व नाटक केले होते. दागिने दुसरीकडे विजोरीत सुरक्षित आहेत.

Fullscreen 127 26 / 70

श्रमाचे वजन

गणू या जगात एकटा होता. तो गावा-तल्या लोकांकडे जे मिळेल ते काम करून ते देत त्यावर आपला उदरनिर्वाह चालवी. त्याचे लग्नाचे बंधू झाले. आपण खान करून एक गृहस्थ व्हावे असे त्याला वाटू लागले. त्याच्या गंगाराम मामाला एक मुलगी होती. तिच्याशी आपले लग्न झाले तर बरे होईल, असा विचार करून तो आपल्या मामाकडे गेला म्हणाला-
"मामा! मला जांबई करून देता का?"
"बर नाही की दार नाही सार पैसे मिळवायची लायकी नाही आणि म्हणून लग्न करून देता का? तू शंभर रुपये आणून दाखव, मी तुझे लग्न करून देतो." त्याचा मामा म्हणाला.

"शंभर रुपयेच ना? डोंगरापलीकडच्या गावी पुष्कळ कामे मिळतात. मी तिकडे जाऊन एका वर्षाच्या आत शंभर रुपये

मेळून देतो. परंतु तोपर्यंत तुम्ही दारबंद पाहिजे आणि भाक्ष्याशी आपल्या मुलीचे लग्न करून दिले पाहिजे." गणू म्हणाला.

"कबूल, एका वर्षभरात शंभर रुपये मिळवून आणून दाखव!" मामा म्हणाला. गणू त्याच दिवशी निवाला आणि डोंगरापलीकडच्या गावी आला. त्या गावात खरोखरच पुष्कळ कामे मिळत. शंभर रुपये एका वर्षात मिळविणे तेवढे कठीण नव्हते.

गणू एका श्रीमंत भाणसाच्या घरी जाऊन म्हणाला-
"काय हो, मी शोजारच्या गावचा एक मजूर आहे. काम करून चार पैसे मिळवायला आलो आहे. तुमच्या जाग्यात झोपडे बांधून रहावे म्हणतो." त्या श्रीमंताने त्याला होकार दिला.

गणू त्याच दिवसापासून त्या श्रीमंताच्या जाग्यात झोपडे बांधून राहू लागला. तो दररोज जे पैसे मिळत ते एका मजक्यात

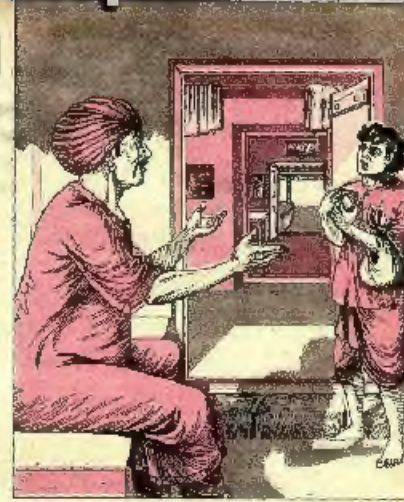
माठवू लागला. एक चोरीचर रुपया मिळण्याइतके पैसे जमा झाले की लगेच एक रुपया घेऊन तो त्या मजक्यात टाकी. दररोज रात्री तो एतका मजक्यात किती रुपये जमले हे उचलून पाही. आणखी किती रुपये जमवावे लागतील हिशोब करी. त्याला तोच एक विस्मय झाला होता.

एक वर्ष पुरे व्हायला माले आणि मजक्यात शंभर रुपये जमले. तो सावकाराला जाऊन भेटला आणि म्हणाला-
"काका! मी आपल्या गावी परत जायचा विचार करतो आहे. निरोप घ्यायला आलो आहे."

सावकाराने विचारले-
"किती रुपये जमविलेस रे तू? आमच्या गावी येणारे लोक कधी रिकाम्या हाताने गेलेले मी पाहिले नाहीत!"

गणू आपल्या माठीकडून मजके बाहेर काढून दाखवीत म्हणाला-
"जास्त नाहीत, बरोबर शंभर रुपये आहेत."

मजक्यात शंभर रुपये असल्याचे ऐकून त्या श्रीमंताच्या घनात एक छुष्ट विचार आला. तो म्हणाला म्हणाला-
"काय रे, गावात नवखा म्हणून रहायला जागा दिली तर आमच्या घरातले हे मजके उचलून घेऊन पळण्याचा विचार करतो आहेस का? चळ राजाकडे, तुला तुझ्यात पाठवितो."

त्या श्रीमंताने केलेली फियाद ऐकून राजाने गणूला विचारले-
"काय रे तू हे पैसे स्वतः मिळविलेस की चोरलेस?"

गणू म्हणाला-
"महाराज! डोंगरापलीकडच्या गावचा राहणारा आहे मी. मजुरी करून मी शंभर रुपये मिळविले आहेत हे. काम करून पैसे मिळवायला आलो होतो चोरी करायला नव्हतो आलो. मी स्वतःचा धाम गाळून मिळविले आहेत हे पैसे. बरोबर शंभर रुपये आहेत हे."

"खोटे! हे सर्व खोटे आहे. मी बायकोचे दागिने करण्यासाठी या मजक्यात शंभर रुपये जमा केले होते. मी बोलताना केव्हा तरी या लबाडाजवळ ती गोष्ट सांगितली

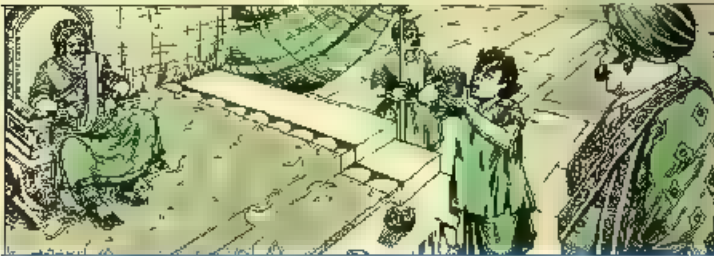
होती परंतु हा चोरी करील, माकी स्वप्नात-
देखील कल्पना केली नव्हती की !”

राजाचा काय करावे कळता दोघांचे
म्हणणे खरे वाटत होते त्याला ते ओळखून
मनी म्हणाला-“महाराज ! ते मडके थेंबेथ
ठेवून घ्यावे उद्याच्या सभेत आपण काय हो
निर्णय घ्यावा”

त्या दिवशी रात्री मध्यांत अगदी लपतीच
दोन मडकी मागवून एकात शंभर रुपयांहून
दोन तीन रुपये कमी आणि एकात दोन
तीन रुपये जास्त ठेवले आणि गणूने आप-
ल्या मडक्या घजारी ती दोन्ही मडकी
ठेविली.

दुसऱ्या दिवशी ठरल्या वेळी सभेत
संस्थाने एका देवलावर तिन्ही मडकी आपून
ठेवली आणि त्या श्रीमंताला आत्माबरोबर
विचारले-“काय हो यातले तुमचे मडके
कोणते हे बांगाल का बरा !”

“सर्व मडकी एकाच सारखी आहेत
कशी ओळखता येतील ?” तो श्रीमंत
म्हणाला.

एकेक करून उचलून पाहिली आणि आपले
मडके हातात घेऊन म्हणाला-“महाराज !
हे आहे माझे मडके या मडक्यात बरोबर
शंभर रुपये आहेत इतर मडक्यात दोन
कमी तरी आहेत किंवा जास्त तरी
आहेत.

त्याने हास्यविलंब्या मडक्यातले रुपये
काढून मोजून पाहिले तर बरोबर शंभर
निघाले गणू निर्दोष असल्याचे लक्षात
कळले श्रमाचे वजन श्रम करणारालाच
कळते असल्या बायी पैसे मिळविणाराम
कसे कळणार ? राजाने त्या श्रीमंताला दोनशे
रुपये दंड करून ते रुपये गणूला देवाविले
गणू ते रुपये आणि स्वतःच्या संहननीचे
शंभर रुपये असे तीनशे रुपये घेऊन आपल्या
बाबी गेला, त्याने ते आपल्या मामाला
दिले. त्याचा मामा चकितच झाला. वचन
दिव्याप्रमाणे त्याला त्याच्या मुलीशी गणूचे
लग्न करून घ्यावे लागले.

गणूचा संसार सुखाचा झाला.

धाकट्या भावाचा बांटा

धूमपूरी येथे धर्माचा नावाना एक राजा राज्य करीत असे. तो गोरारिबांना आणि
विद्वानांना अन्नबस्त देऊन होईच तो भक्त करी तो म्हणे, माझी प्रजा म्हणजे माझीच
धाकटी भावंडे आहेत माझ्याबद्दल ते काही आहे हे माझा या भावंडांचेच आहे.”

ते ऐकून एका बागसाने राजराज्यात पाऊल धट्टले-“मी महाराजांचा धाकटा भाऊ
आहे महाराजांना घेरायचे आहे”

राजाने त्याला दरबारात बोलावून विचारले-“कय पाहिजे आपल्याला ?”

“मी अगदी प्रजा, आपला एक धाकटा भाऊ आहे आपल्या संपत्तीतला भावा बांटा
जेवढा असेल तेवढा देवविष्णूची स्ववस्था करावी” तो मागून म्हणाला

राजा आपल्या हिशेब तपासनीसाठी बोलावून म्हणाला-“बरा प्हातर आपल्या
विविधतात एकंदर किती रुपये आहेत बांधि आपल्या राजबागची लोकसंख्या किती आहे ?
प्रत्येकाला त्याचा बांटा द्यायचे झाले तर त्यांना काम मिळेल, देखील सांगा”

त्या अधिकाऱ्याने बघित करून प्रत्येकाचा बांधी पै किडू झकड असे सांगितले.

परंतु राजा म्हणाला-“काही हरकत नाही, माझ्या या भावाचा स्वाभ्या बांटण्याचा
बांधी पेंदेवशी एक पै देऊन टाका”

पुष्पिपर दानपत्र

एकदा मोठ्याकोठ्याचा नवाब शिकारीला गेला असता एका हरणाचा पाठलाग करीत दाट अरण्यात पोचला त्याचे सर्व अनुयायी मागे राहून गेले.

दृष्टारची वेळ होती ऊन कडक पडले होते नवाबाला फार तहान लागली. परंतु जवळपास कोठे पाणी वितेना. सुदैवाने त्याला आकाशात एका जागी पुष्कळ पक्षी उडत असलेले दिसले त्यावरून जवळपास नक्कीच पाणी मिळेल या आशाने नवाब त्या दिशेला निघाला लवकरच त्याला एक देऊळ दिसले. देवळाजवळ नक्कीच तलाव किंवा विहीर असणार असे वाटून त्याने देवाचे आभार मानले म्हणाला—
“श्रद्धा! तुम्ही येथेर नजर असल्यावर कोणी पाण्याबाबत कधी मरेल का?”

देवळासमोरी एक माठ वडाच झाड होते थडशार सावलीत स्थान थोड्याला

बांधून ठेवले जवळच नारळाच्या पाण्यासारखे थोडे पाणी असलेले एक कुंड होते नवाबाने हात पाय धुवून पाणी पिऊन घेतले नंतर थोड्याला पाणी पाजून झाडा खाली विधांगी घेत पडला.

त्याची झोप मोडली तेव्हा संध्याकाळ होऊन येथी होती तो उठून उभा राहिला. किती वाळास पडला? एवढी का झोप मला लागली होती, असा विचार करीत त्याने कुडावर जाऊन हातपाय धुवून घेतले आणि पाणी पिऊन पुन्हा झाडाखाली येऊन बसला. त्याने नमोज प्रार्थना केली आणि आज उपाशीचे सोपवे लागणार, असा विचार करीत असता दूर त्याला एक दिवा दिसला तो दिवा तेव्हाच जवळ येत आहे असेवेळी त्याला वाटले. तो दिवाच त्याच्या समोर येताच त्याला यादी भीतिदेखील वाटली परंतु तो डोळे मिटून स्वस्थ पडून राहिला.

मधूनमधून पाहण्यासोबत वादू होतेच.

थोड्या वेळाने त्या देवळाचा पुजारी तय आला नवाब एकदा उपाशी पडला आहे हे कळल्यावर पुजाऱ्याने देवळातून थोडसे सातूचे पीठ मूळ आणि पाणी घालून नवाबाला सायला आणून दिले.

नवाबाला देव पावल्यासारखे झाले.

दुसऱ्या दिवशी पुजाऱ्याचा निरोप घेऊन निघतांना नवाबाने त्याला कागदावर एक दानपत्र लिहून दिले. त्यात पुजाऱ्याला जमीन दान केल्याचा उल्लेख होता. नंतर नवाब निघून गेला.

ती गोष्ट त्या जमिनीला लागून असलेल्या जमिनीच्या मालकाला कळली ती जमीन मिळता आली तर गिळावी हा हेतू त्याच्या मनात पुष्कळ दिवसांपासून होता. परंतु ती जमीन एका भटाला फुकडत मिटालेली त्याला बघविली नाही तो त्या पुजाऱ्याकडे गेला आणि नवाबाने लिहून दिलेले दानपत्र त्याच्याकडे मागतले पुजाऱ्याने नकार दिला.

“माझ्या तोंडना घास तू ओढून घेणार होय? पाहणो मुला तो कसा पचतो ते!” असे म्हणत त्याने त्या पुजाऱ्याला तोकटा-करी एका झाडाला बांधवून खूप बघवून काढले. तेव्हा पुजाऱ्याने दानपत्र मागवून त्या दृष्टे जाणसाला दिले.

चांदीचा

त्या दृष्टाने त्या दानपत्राचे फाडून तुकडे केले आणि पुजाऱ्याला देऊन म्हणाला—
“तुम्हा हे जाऊन मिळून टाक, नाही तर तुला या कागदाच्या तुकड्यांबरोबर कच्चा जाळून धाकीत.”

असादी नाइलाज क्षत्यामुळे पुजाऱ्याने बघवून ते सर्व तुकडे मिळले.

पुढे काही दिवसांनी नवाब पुन्हा त्या वाटेने जात असता त्या देवळाजवळ आला देवळाजवळच एक झोपड दिसले त्यातून पुजाऱ्याची मुले बाहेर येऊन उभी राहली मुलांची हाड बाहेर निघाली होती आणि अंगावरचे सर्व कपडे फाटलेले होते.

त्यांना पाहून नवावाला आश्चर्य वाटले त्याने दिलेल्या भूमीवर यांचा उदरनिर्वाह कां चालू नये! त्यांना त्या जमिनीवरची प्राप्ती पुढात नाही की काय?

तिगक्यात लाकडे आणविला गेलेला पुजारी घरी परत आला. नवाब आला असल्याचे कळल्यावर तो खाला जाऊन भंटला आणि देवळात जाऊन त्याने सातुचे पीठ काळवून खायला आणून दिले.

नवाबाने सातुचे पीठ खाल्ले आणि त्याची वाखाणणी करीत म्हणाला—“एक कागद घेऊन या आणली जमीन वान म्हणून लिहून देतो”

पुजारी म्हणाला—“सरकार! एक विनंती करावी म्हणतो कागदावर आपण जे इनाम लिहून देणार आहां ते मला नको आहे”

‘तरमाग साक्षपत्रावर लिहून देतो’ नवाब म्हणाला.

‘सरकार! तेदेखील नको मला ते बाबून खागेवर वास्तव्य कठीण! ते पुरी-

32 / 70

“अहो भटजी! वेडबोड लागल आहे का तुम्हांका? दगासाचे दाखपत्र सांगार का आहांत तुम्ही!” नवाबाने विचारले “होय सरकार! खावेच लागणार!” पुजारी म्हणाला

“तुम्ही वेडपासारखे बोलता आहांत तुम्ही मी लिहून दिलेले दानपत्र सामले-दाराला दाखविलेत तर तो तुम्हांला ती जमीन देईल. म्हणजे मी लिहून दिलेली जमीन अद्याप तुम्हांला मिळाली नाही तर? होय ना? नवाबाने विचारले

पुजाऱ्याने घडलंल सर्वे वृत्त सांगितलं ते सर्वे कळल्यावर नवाबाला भयंकर संताप आला त्याने त्या दुष्ट माणसाला बोलावून नोकराकरवी त्याला फटकें देव-विले नंतर सामलेदाराला बोलावून दान पत्रात लिहून दिलेली जमीन पुजाऱ्याला देवविली त्यानंतर पुजाऱ्याचे पुढील आयुष्य आनंदाने गेले

एका लहानशा खेडेगावात एक गरीब कुटुंब रहात असे. ते रातड्यांच्या बाहुल्यावा नाच पडद्यावर दाखवून त्यावर आपला उदरनिर्वाह चालवी सोच त्यांना धंदो होता त्या कुटुंबात दोन बोंडपी होती धोचं म्हात्तारी आणि चार मुक्तेपण हांती. दहादहा दिवस एकेका जागी राहून ते खंड करीत त्यावर सर्वांची पांढे भरत

एकदा ते कुटुंब आपले सर्व सामान पोत्यात भरून आणि कातड्यांच्या बाहुल्या बांधून घेऊन निघाले आणि एका गावाच्या वेष्टीवर पोचले. तोपर्यंत छान काळोख पडला होता. म्हणून जवळच एका सडाच्या झाडाखाली आसनाला सोयीची जागा पाहून त्यांनी तेथेच मुक्काम करण्याचे ठरविले. जवळच एक स्वच्छ पाण्याचे तळपण होते. त्यांनी खाऊन पिऊन घेतले आणि पधाटी दाकून झाडाखालीच सर्व झोपले.

मध्यरात्र उलटून गेल्यावर एकाएकी त्यांची झोप मोडली बरीचशी गर्दी येत असलेली दिसली दूर वरीच घरे दिसली आणि घरात दिव्यांच्या उजेडपण दिसत होता लोकांची गर्दी त्या बाजूनेच पेट होती. गर्बितल्या लोकांनी पुढे येऊन खंड दाखवायला आग्रह केला आणि मध्यरात्रीच्या वेळी खंड दाखविणे किती कठीण आहे, असे सांगितले परंतु गर्दीतले लोक हट्टालाच पेटले तेव्हा नाइलाज होऊन ते म्हणाले—

“अहो भाडव घालावा सांगणार, बिबे कावाचे लागणार, पत्रवे बांधाचे लागणार, हे सर्व या मध्यरात्रीच्या वेळी कसे जमणार हो? शक्य नाही हो!”

‘ते सर्व करून देण्याची जबाबदारी आमची. आज रात्री खंड झाडाच पाहिजे’ जमलेले लोक म्हणाले.

झाले. जमलेल्या लोकांनी म्हटल्याप्रमाणे थोड्याच वेळाने नव्हे तयारी करून दिली पडाल उभा राहूला आणि फुतळ्यांचा खेळ सुरू झाला. म्हातारीने प्रेक्षकांसमोर एक पन्ना अंजलून ठेवला, म्हणजे ज्याला जेवते पैसे देणे शक्य होईल तेवढे त्याला त्यात टाकता येतील.

फुतळ्यांचा नाच दाखविणारांपैकी एक दोघे जण गाऊ लागले व डफ धाववू लागले. एक दोघे मोठमोठ्याने ओरडत व विरगिराळे बाबाज काढीत पडद्यावर फुतळ्यांचा नाच दाखवू लागले. ललित राजणाच्या बरबाराचे वृष्य होते. राक्षस ओरडत होते आणि राक्षसिणी नाचत होत्या. प्रेक्षक टाळ्या घालवून खेळ दाखविणारांना उत्साह वाढवीत होते.

त्यानंतर पडद्यावर लंकिणी आली तिचा व्रज करण्यासाठी मावळी प्रवृत्त्या पडद्या पाठीमागे लंकिणी व हनुमानाचे युद्ध सुरू झाल्यामुळे आरडाओरडा एक येऊ लागला तर समोर प्रेक्षकांची गर्दी एकाएकी नाहीशी

मोकळे झालेले पाहिले. परंतु तिने अघरलं- त्या पंचावर खूप पैसे पडलेले होते तिने खेळ बंद करविला.

तेव्हा खेळ खेळणारे पडद्याच्या तसोच येऊन पाहतात तर दूरवर जी घरे व तिथे लावलेले विसत होते आणि ज्या लोकांनी खेळ दाखवायला सांगितले होते सर्वच अवृध्य झाले होते. तेव्हा त्यांना कळले की ते लोक म्हणजे मुले हेचो मावळी पडद्यावर येताच ती पळून गेली काय वाटेल ते होरो, पडद्यावर मावळी विसत राहूला पाहिले असा विचार करून त्यांनी त्याच्या फुतळीची छाया पडद्यावर राहू दिली.

ते काही असो, त्यांची मेहनत फुकट गेली नाही त्यांना खूप पैसे, बसायला आणलेल्या जराय्या आणि दिवे वगैरे वस्तू फुकटात मिळाल्या भुतांपासून त्यांना मावळीने प्रसन्न होऊन बांचविले आणि खूप मिलाकत करून दिली.

डोले उग्रडले

एक गावी शंकरराव नावाचा एक फार लावार मनुष्य होता. घरात एखादे काँगले पक्काभ्र झाले असले तर तो एकटा जो' घेईपर्यंत खाई. घरातल्या इतर कोणाला खाऊ देत नसे, स्वतःचा बाय कोला किना मुलांनादेखील त्या पक्काभ्राला तो हात लावू देत नसे. पक्काभ्राची गोष्ट सोडवून या त्यांना दोन वेळेचे पोटभर शेंबाशुद्ध देखील मिळत नसे त्यांना मात्र दिवसभर काही तरी चघळायला लागे तो नेहमी काही तरी मानारातून आणी आणि एकटा खाई त्याच्या लहान मुलाने विचार- लक्ष की 'बाबा' काय खाता आहात?' तर तो सांगे, "औषध आहे रे बाळ!"

शंकररावांच्या धांदारी रघुनाथराव नावाचा एक गरीब मनुष्य रहात असे त्यालासुद्धा बायको व दोन मुले होती त्याच्या घरात तेंबळी पक्की प्रपंच नव्हता

एकदा रघुनाथरावांचा मुलगा शंकर रावाच्या घरी गेला त्या वेळी शंकरराव वऱ्हाड्यात संभे खात बसले होते आणि त्यांची दोन्ही मुले बापाच्या तोंडाकडे पहात बाशा लावून बसली होती.

शंकररावांनी रघुनाथरावांच्या मुलाला झालेला पाहिले आणि खिसकावून विचारले—“काय रे काय काम आहे?”

तो म्हणाला—“चंदूला आणि सखूला खळायला बोलवायला आलो आहे.”

शंकरराव दोघां मुद्यांना म्हणाले—“जा रे, खेळायला तो तुम्हाला बोलवा- गला आला आहे.”

दोघे मुले निघून गेली रघुनाथरावांच्या मुलाने शंकररावांच्या मुलाला विचारले—“काय रे बाबा, तुजं बाबा संभे खात बसले होते आणि तुम्हाला का नाही दिलं रे?”

‘ते तसंच करतात रे!’ दोघे म्हणाली.

रघुनाथरावांचा मुलगा लगेच उठून म्हणाला—“तुम्ही दोघं बसा बघंय, हा मी आलोच!” जसे सांगून तो रंगराव कुलकर्णी बावांच्या बैचबुवांकडे धावत गेला.

रघुनाथरावांचा मुलगा बैचाकडे गेला तेव्हा ते घरातच होते. मुलाने बैचबुवांना बमस्कार केला आणि म्हणाला—“बैचबुवा! आमचे सोपारी खकरराव आहेत ना? ज्यो ते फार आजारी आहेत! परंतु त्यांनी तुमच्याकडे निरोप नाही पाठविला, कारण तुम्ही आलस म्हणजे फी मागाल आणि औषधाचे पैसे पण घावे लागतील तेव्हा काय वाटेक ते करून त्यांना वाचवा!”

रंगराव फार चांगले बैच होते. कोणी आजारी पडल्याचे त्यांना कळले की ते

मिळी, रोग्याची सेवा करून त्याला वाचविणे, हे आपले कर्तव्य आहे, असे ते मानित म्हणून ते बीचघांची पितावी वेळून खंकररावांच्या घरी जणू काही धावतच आले.

बैचबुवा आले तेव्हा शंकरराव व्हराडपाल खुर्चीवर बसलेले होते. बैचबुवांना एकाएकी आलले पाहून चकित झाले आणि उठून पुढे येऊन विचारू लागले—“कसं काय बैचबुवा! कशाळा बालात?”

रंगराव म्मित करून म्हणाले—“असं काय? तुमची तब्येत बरी नाही, म्हणून कळले!”

“नक्की तब्येत? उत्तम आहे! सपोराच तर उभा आहे!” शंकरराव म्हणाले.

नाही! मी एक पेंसादेखील घेणार नाही तुमच्याकडून!” बैचबुवा म्हणाले.

शंकररावांना आतां मात्र फारच आश्चर्य वाटले. म्हणाले—“ज्यो पण माझी प्रकृती उत्तम आहे कोणी सांगितले की माझी प्रकृती बिघडली आहे म्हणून? आणि समजा बिघडली तर तुमच्याकडून औषध घ्यायला छाती होईल का कोणाची? एवढे पैसे कोडून आणायचे! परंतु ते सोडा, मला काही आलं थसलं तर ना? कोणी सांगितलं तुम्हांला बरं नाही म्हणून?”

अतां मात्र रंगरावांना रास आला. म्हणाले—“तो रघुनाथरावांचा कायदा आला होता बोलवायला!”

शंकररावांनादेखील रास आला. त्यांनी लगेच जाऊन त्याच्या बोलावून आणले त्याच्याबरोबर शंकररावांची मुलंपण आली रंगरावांनी ओढे वटारून रघुनाथरावांच्या मुलाला विचारलं—‘काय रे, तूच ना म्हणालास की हे आजारी आहेत म्हणून? हे तर चांगले हिंडत फिरत आहेत!’

रघुनाथरावांचा मुलगा बोटादेखील घाबरला नाही झोपणं म्हणाला—“ते सच खात बसलं होते मुलांना काही देत नव्हते आमचे बावा आम्हांला काही दिव्याशिवाय एकट्यात काहीच खात नाहीत परंतु ते आजारी पडले म्हणजे आमचं पण्य खात ते आम्हांला काही देत नाहीत.”

"म्हणजे, श्री आम्हाच्या मुलांना सायला दिल नाही यावरून मी आजारी आहे अस वाटलं होय तुला? आजारी पडलो असतो तर स्वतः वैद्यवृंदांना नसले कोणाविले का? शंकररावांनी चिडक्या स्वराने विचारले मला वाटलं तुम्ही आजारी आहां आणि जास्त खर्च होईल म्हणून औषध घेत नसाल. त्याला वाटलं की वैद्यवृंदा पैसे घेतल्याशिवाय औषध देनात, हे कदाचित्त तुम्हांला माहीत नसेल म्हणून तो वैद्यवृंदांकडे धावला वावा!" शंकररावांना मुलगा म्हणाला

ते एकून शंकरराव जास्तच तापले रवांनी रघुनाथरावांच्या मुलाला विचारले- तुला कोणी रे सांगितलं की मी पैसे जास्त खर्च होतील म्हणून वैद्यवृंदांना बोलावोत नाही?"

तसं नव्हे हो, आमचे बाबा आजारी पडले म्हणजे काही पण म्हणून फळ वगैरे खातात ते तेव्हां आम्हांला देत नाहीत ते तेव्हां सांगतात, "बाळांना! मनुष्य किती

खाली दिव्याशिवाय कसा स्वतः जाईल का? पण मी फुटक्या मशिनाचा आज मला तुम्हांला काही दिव्याशिवाय एकट्याने खाव लागत आहे म्हणून मला वाटलं की तुम्ही आजारी पडलां असाल!" रघुनाथ रावांचा मुलगा म्हणाला

ते एकून शंकररावांचे डोळे उघडले स्वतःला सावरून रघुनाथरावांच्या मुलाची पाठ धोपटीत रंगारावांना म्हणाले- "रंगराव, यावे म्हणजे धरोवर आहे मला वरंच विलसांगसून बर नाही बरं झालं, हा मुलगा आपल्या घरी येऊन आपल्याला बोलावून घेऊन आला"

त्या दिवशी रात्री शंकररावांनी रंगरावांच्या आणि रघुनाथरावांच्या घरच्या सवें मंडळींना बोलावून छान मेजवानी दिली शंकररावांच्या मुलांना जणूकाही आयुष्यात पहिल्याने गोड धोड खायला मिळाले. त्या पुढे त्यांना कधी बापाच्या तोंडाकडे पहात बसावे लागले नाही

अकलेचा कांदा

एका गावी एक कडी समजून जमलेला मनुष्य होता त्याला जवळ "अकलेचा कांदा" म्हणून हाक मारीत त्याला वाटे, आपल्याला थोडी अकल मिळेल का पहाय म्हाके विवशी त्याने एका कोळ्याला विचारले- काय रे, अकल काशी काय मिळेल? तो म्हणाला "तू दररोज मुशाचा मसू शिजवून खोठ जा" तो वेळ एका खायला मालाचे एक होके याप्रमाणे दररोज विकत येऊ लागला कोळी शेवत्याशियाच्या भासा एका कपडाला विकून आपली एक खपा मिळवू लागला अनाथ एक महिला शेतावर ती जेव्हा कोळ्याला म्हणाला- "काय रे संबंध माझा एका खयाला विकतोस, जग फक्त कोष्याची किमत्त मू एक खया का घेतोस?" ती कोळी विमत करून म्हणाला- "काळजी की नाही तुला अकल आली म्हणून तर तुला हो पाह्य कळली?" हे ऐकून "अकलेचा कांदा" मनाच भगवान झाल्यासारखा निघून गेला

चोर सांपडला

सुबल हा एका गावी एका मुश्वस्त्र कुटुंबात लहानाचा मोठा साठा होता तो गोजारच्या शहरात आपल्या इंद्रलाल नावाच्या भामाकडे राहून विवाह्यास करीत असे. इंद्रलालला बाजूच्या गमती पुष्कळ करता येत होत्या.

सुबल दर सुट्टीत आपल्या गावी येत असे एकदा उन्हाळ्याच्या सुट्टीत तो आपल्या गावी आला गावात त्याला त्या दिवशी लोक आनंदत असल्यासारखे दिसले.

“आज गावात असे काय आहे बुवा? सणवीण तर काहीच नाही पण लोकांची एवढी धांवपळ कशासाठी बरे बालू आहे? त्याने सुशील नावाच्या त्याच्या मित्राला विचारले.

“अरे, तुला माहीत नाही का? आपल्या गावी एक थोर महापुरुष आले आहेत साक्षात् देवाचा अवतारच समज! आपण

मागावी तो वस्तू ते तत्काळ दाखवितात ते पाण्यावर चालतात, विस्तवावर चालतात आणखी आकाशात सुद्धा उडतात म्हणे! सुशील उत्साहाने बघत करून सांगत होता पण सुबलला हे सर्व खरे वाटले नाही. त्याने आपल्या मित्राला विचारले—“तू स्वतः हे सर्व पाहिलेस का?”

“मी नाही पाहिले बुवा! पण लोक सांगतात खरे! मोठमोठे चमत्कार करून दाखवितात ते!” सुशील म्हणाला.

‘कोणता चमत्कार रे?’ सुबलने उत्सुकतेने विचारले.

‘ते खडावा घालून चालतात. त्या खडावांना लुट्या नाहीत की पट्या नाहीत पाय ठंबळा की खडावा पायांना चिकटतात. आहे की नाही गमत! सुशील म्हणाला.

सुबलच्या मनात लगेच जाऊन त्या थोर महापुरुषाचे दर्शन घेण्याची उत्सुकता

वाढली परंतु तो दमून गेला होता. म्हणून प्रथम तो सरळ घरी गेला रात्री जवायला बसला असता त्याने आईला विचारले—‘काय ग आई! गावात कोणी बुवा आले आहेत म्हण! तू कधी त्यांच्या दर्शनाला गेली होतीस का?’

सुबलच्या आईने दोन्ही हात जोडून श्रद्धावतीपूर्वक कपाळावळ नेऊन नमस्कार करीत म्हटले—“अरे तू घरातच बुवांच्या विषयी ऐकलं नाहीस का? त्यांच्या विरुद्ध शहाण्या माणसाने एक दाखदेखील बोलू नये. ते कोणी सामान्य साधू किंवा बुवा नाहीत खोलेवरच थोर महापुरुष आहेत’

‘त्यांनी असं काय ग करून दाखविले की सर्व त्यांचा थोर महापुरुष मानू लागले?’ सुबलने विचारले.

बाळ! इतर लोक काय म्हणतात ते काही मला माहीत नाही परंतु त्या थोर महापुरुषांच्या हाताला सुण आहे बंध! ते औषध काय देतात? अम्स आहे ते ‘अमृत’! त्यांनी मंत्रवलेले तीर्थ दिले की ते प्याल्यावरवीर तबुलेच्या मुल्लाचा हात वट-केत उत्तरला शंकरच्या मुलीला एक माहिना झाला, जुलूम होत होते बुवांनी मंत्रवलेले पाणी दिव्यावर घुसत्या दिवशी उजाडल्याच्या मूमारात जुलाब थांबले हे सर्व घट्टत उरविण्यासारखे वाहे का?’ आई म्हणाली.

“ते खडावा घालून चालतात त्या खडावांना लुट्या नाहीत की पट्या नाहीत, तरी खडावा पायांना चिकटलेल्या अवस्थेत म्हण आई, तू पाहिलेस का ग?’ सुबलने आईला विचारले.

“ते आपल्या गावच्या खरे लोकांनी पाहिले आहे. कोणी कोणी तर त्यांना पाण्यावर आणि विस्तवावर चालताना पाहिले आहे अद्या तू त्यांच्या चरमावर डोके ठवून त्यांचा आशीर्वाद घेऊन ये.’ सुबलची आई म्हणाली.

सुबलने तो रात्र अंधश्रद्धावर तळमळताच काढली त्याला भंटापला त्याची मिथमंडळी आली सुशील, विष्णू, नटवर आणि इतर

मिश्रमंडळींतांबरीबर घेऊन ती गावाच्या बेशीवरच्या त्या खताखालच्या रिकाम्या पडक्या घरात आला.

झाडाखाली एक धुनीसमीर हरणाच्या कातड्यावर बुद्धा समाधिस्थ झालेले होते अगहन डब आणि आडवे होते, रंग काळसरच होता. त्यांच्या केवांना बैराग्यांसारख्या जड होत्या आणि त्यांची दाढी बंदीपर्यंत लांब पसरलेली होती त्यांचे दोघे वाडी-वाळं शिष्य त्यांच्यासाठी विलीन भरून देत होते गुरूजींना मधून मधून गांजाचा दम ध्यायची संवय होती

बोड्या वेळाने होळे मिटूनच, परंतु उच्चस्वराने त्यांनी "हरहर! बम्, बम्!

संभो!" म्हटले. नंतर हळूहळू डोळे उघडून मुलांकडे पाहून स्थित हास्यमुखाने जवळ यायला खुणावळ भीतभीत मुलं त्यांच्या-जवळ आली.

"अरे मुलांनो! असे भिता का? ही प्या फळे देवाचा भ्रष्टाव आहे" बुद्धांनी असे म्हणत फळांकडे बोट दाखविले

मुल्ल स्वभावाने तसा भितरा नव्हताच. तरी तेथल्या जातावरणाची थोडी प्रवृत्त त्याला वाटल्याशिवाय राहली नाही. तो भीतभीत पुढे सरकत बुद्धांच्या जवळ गेला. त्याच्या पाठीमागून इतर मुलेसुद्धा जवळ गेली बुद्धांनी सर्वांना प्रमाने जवळ बोलावून फळे व मिठाई दिली आणि म्हणाले- 'तुम्ही पुन्हा संध्याकाळी या बरं का! तुम्हांला फळे व मिठाया मिळतील."

मुलांनी बुद्धांना बभस्कार केला आणि बाहेर आले. मुल्ल थोडा सडायीवृत्तीचाच मुलगा होता. तरी त्यानर बुद्धांवर थोडा विस्वास बसला. त्याबरोबर त्यांचे चभस्कार पाहण्याची इच्छा त्याच्या मनात बाढली.

त्या दिवशी संध्याकाळी मुल्ल बुद्धांच्या बरोनाला आली तेव्हा त्यांना तेथं माठी गर्दी दिसली. बुद्धांसाठी फळफळावळ, मिठाया, तांदूळ, कूळ व हार घेऊन जाणाऱ्या लोकांची गर्दी होती ती

हळूहळू संध्याकाळ झाली बुद्धांच्या पुजणी वेळ झाली बुद्धा 'हरहर संभो! म्हणत इठून उभं राहल तेवढ्यात बुद्धांचे दोन पटुशिष्य त्यांच्या जवळ येऊन उभं राहल

'हात पाय बुबाबला पाणी आणले का गेले?' बुद्धांनी आपल्या शिष्यांना विचारले.

"शिष्यांक आणून तमीर ठेवले आहे गुरुवर्य! आपण येऊन हात पाय धुवून घ्यावेत' एक शिष्य म्हणाला

बुद्धा एका पाटावर घेऊन झेलं एक शिष्य गेले पाणी पाधावर धालू लागला असं संशय येण्याचे कारण नव्हते. कोणती दुसरा शिष्य बुद्धा पट्टी शिष्यायच्या लडावा घेऊन आला. त्याने त्या बुद्धांच्या-

समीर आणून ठेवल्या बुद्धांच्यावर उभं राहून क्षणभर डोळ मिटून उभं राहल काही तरी संज म्हटला, चार पावले चालल्यावर पुन्हा आपल्या जागवर येऊन बसले

"घटानंद महाराज ही जय!" जसा जमलंसा लोकांनी जयजयकार केला.

ते सर्व पाहून मुल्लला आश्चर्यच वाटल आहे सरा जमाका अद्भुत मनशाकरी प्राप्त वसत्याशिवाय कधी हे संभव होईल का? बुद्धांनी सर्वांसमक्षच पांथं झुतले होते तेव्हा पायाला ठिकठिक लावला असेल असं संशय येण्याचे कारण नव्हते. कोणती तरी दौगिक क्रियाच ही असली पाहिजे त्याचे नावा त्याहून जास्त चर्कित करेल

मांडणाऱ्या शोषी करून हासवीत परंतु ती सर्व जाणू नसून फक्त हातचलाखी आहे असे ते मांगत सुबलला त्यातल्या बऱ्याच गोष्टी चांगल्या वाहीत होत्या. परंतु त्याच्या मामांना हे अद्भुत करून दाखविता येईल का? सुबलच्या मनात प्रकाश होतो.

सुबलने घरी आल्याबरोबर आपल्या मामाला बुवांच्या अद्भुत दिव्य शक्तींचे वर्णन लिहून कळविले. अशा थोर पुढ्याच्या दर्शनाने जन्म मार्थक झाल्याचे वण त्याने लिहिले होते. सुबलच्या मामांनी ते पत्र लक्षपूर्वक वाचले व एक चिटुठी लिहून आपल्या पत्रा मित्रावर पाठविली.

दुसऱ्या दिवशी रविवार होता. जाबुगार

इंद्रलाल स्वतः आपल्या तिघा मित्रांना बरोबर घेऊन सुबलच्या घरी आला. त्याचे निवे शिष्य उच्च बोध्याचे आणि कमावलेल्या शरिराचे होते.

मामाला असा अचानक आलेला पाहून सुबलला आश्चर्य वाटले. पण मामा त्याला म्हणाला- 'तुझं पत्र वाचल्यावर त्या बुवांना भेटण्यासाठी आईपाईने आली रे!' सुबलला आनंद झाला की त्याचे पत्र फुकट गेले नाही.

'तुमचे हे बुवा आणखी किंथेक जावूचे प्रयोग दाखविणार आहेत!' इंद्रलाल बरोबर आलेल्या तिघांपैकी एक जण म्हणाला.

'तुम्हांला कस काय कळले?' सुबलन विचारले.

'आम्ही जे ऐकले आहे, त्यावरून घटानंद महाराज आणखी किंथेक अविश्व सनीय प्रयोग करून दाखविणार आहेत. मुनीराम आणि प्रसाद शीघ्रांनी त्या बुवांवर कडक नजर ठेवली पाहिजे. नव्हतीतर ते आपल्याला ओढसतील व अंतर्धान पावतील. लक्षांत ठेवा विसरू नका!' आणखी एकजण म्हणाला.

ते दोघे मिकाऱ्यांचा वेष करून लगेच नेहून निघाले. तिसरा मामे राहला. तो

सुबलला म्हणाला- 'बुवांचा पुढा काढा

सुरू होते रे?'

'आता फार उशीर नाही, वेळ झालाच आहे. ते खडावा घालून चालतात ते पहायचे असेल तर निघालेच पाहिजे. मी दाखवितो तुम्हांला जायती वाट.' सुबल उत्सुकतेने म्हणाला.

सर्वजण एकदमच निघाले. वडाच्या झाडाजवळ पोचल्यावर इंद्रलालबरोबर आलेल्या माणसाने आपल्या निशातून एक लहानसा फोटो काढून पाहिला आणि थोडा वेळ घटानंद महाराजांकडे लक्षपूर्वक पाहिले. नंतर म्हणाला- 'इंद्रलाल! आपला वंदाज बरोबर निघाला बरे का?'

भिकाऱ्यांचा वेष करून गेलेले शोधजण बुवांच्या इतर शिष्यांबरोबर मागच्या बाजूला जाऊन उभं राहले होते.

बुवांनी हातपाय धुतले आणि पट्टे शिवायच्या खडावांवर पाय ठेवले आणि 'बलू लागले. सुबलने आपल्या मामाचा हात धरून खुणावले व म्हणाला- 'लवकर पहा, मामा! आहे ना आश्चर्य करण्यासारखे.'

'पहा, सुबल तूसुद्धा लक्ष लावून पहा, खडावा पायाला थोड लावल्यासारख्या निकटल्या आहेत ही जुनी संश्र्विज्ञा आहे. खडावाला वानिथ्या ऐकवी बाभळीचा

डिंक लावून ठेवतात. खडावा वानिथ लावल्यासारख्या दिसत आहेत की नाहीत पहा! ती डिंक चांगल्या जातीचा असावा आणि सावधपणे लावला गेला आहे. जोल पाय बाभळीच्या शिकाला सहजच चिक्कटाव.' इंद्रलाल म्हणाला.

बुवांची संश्र्विज्ञा ती काय सुबलला आता चांगली कळली.

द्वयानंतर इंद्रलालने सुबलला समजावून सांगितले की हा घटानंद वैरागी अट्टल चोर व दरोडखोर आहे. माझ्याबरोबर आलेला मित्र एक पोलीस इंस्पेक्टर आहे. अर्थात ती काय काय करतो ते सर्व मुकाट्याने पहात रहा.

इतक्याच शिष्टी वाजली, गर्दीतून भिकाऱ्यांच्या बंधात उभे राहिलेले दोघे आख्यायिकापार्श्व हातकड्या घेऊन बुवांच्या समोर बैठून उभे राहिले त्यांचा अफोसर दोन्ही हातात दोन पिस्तुले घेऊन उभा होता दरडावून बुवांना म्हणाला- "जोब ह्या जसेल तर हात बर करून गप्प उभा रहा" जमलेल्या गर्दीत भीषण उडून गेला. दूर पळून जाऊन लोक ते विविध दृश्य पाहू लागले

"रंगराव, खंड समाप्त! तुम्हा अवतार घेणारा!" असे म्हणत पोलीस इंस्पेक्टर पुढे आला आणि बुवांची दाढी त्याने बोटताच ती हातात आली बुवांचे स्वरूपात पालटले त्यानंतर तेथे जमलेल्या लोकांना उद्देष्टून इंस्पेक्टर म्हणाला- "मित्र हो! तुम्हांला आपली एक खेळ बघायला मिळाला आहे! बुवांच्या अबनार पालटला आहे यांच्या पूर्वजन्माची गोष्ट ऐका हा रंगराव नांवाचा एक अटुल दरोडखोर आहे. हा आपल्या बोचां साधीसारांसह तुम्हासमोर पळून गेला

पट्टीसिद्ध म्हणून रहात आहेत"

रंगराव आपल्या पिशवीत हात घालू लागताच इंस्पेक्टर दरडावून म्हणाला- "खबरदार! तू काही हालचाल केलीस तर! तुम्ही पिस्तुल आहेत तेथेच राहू देत! नाहीतर माझी गोळी तुम्हा डोक्यातून बारपात निघून जाईल. राहण्याचा मार्गसमोर दोन्ही हात मुकाट्याने पुढे कर आणि हातकड्या घालून घे!" असे म्हणत इंस्पेक्टराने रंगरावच्या हातात हातकड्या घातल्या

घटानेदोघ्या पिशवीतून लहान पिस्तुल, गोळ्या वगैरे वस्तू निघाल्या त्याचबरोबर साथ पडले, जुलाब वगैरेच्या ओषधांच्या बाटल्या निघाल्या

अस! म्हणजे हे मंत्रवलं पाणी आहे वाटते! हेच रोग्यांना घेऊन त्यांचे आजार हे बुवा बरे करीत असत म्हणा- बघावे! बरी जाऊन आईसा हे सर्व सांगितले पाहिजे." असे म्हणत सुबळ आपल्या घरी गळत निघून गेला

निंदा की स्तुती

एकदा एका राजाकडे शेजारच्या देशातून तिघे बहिणी आल्या एक उद्यत गाय असे, दुसरी छान राजकीय असे तर तिसरी उत्तम नृत्य करीत असे. तिघांनी आपापकी कथा दाखविली. परंतु राजाने त्यांची प्रशंसा केली नाही की त्यांना पारितोषिक दिले नाही, बरो स्वाने त्यांना असल्या अतिथिगृहात राहण्याचा फार आग्रह केला. त्यांनी होकार देता अतिथिगृहात राजाने नेमलेले हेर हेते

अतिथिगृहात पोचताच तिघे बहिणींनी राजाची आपापल्या कल्पनेप्रमाणे निंदा केली एक म्हणाली- "हा राजा म्हणजे नुसता जळलेला कुड आहे!" दुसरी म्हणाली- "नाही, कांद्याची मोठी आहे!" तिसरी म्हणाली- "ते काही नाही बगड आहे!"

हे एकदा राजाचा ते सब कळले राजाने त्यांना दरबारात बोलावून विचारले "कस अतिथिगृहात माझ्याविषयी काय काय बोलतात ते तुम्हांला वांगड का?"

पहिली म्हणाली- "नाराज! मी आपणांना जळलेला कुड म्हणून बळक्या लाकडा- वरच संघात होतो व बंड झाल्यावर जेवता येते. तालाव आपल्याबरोबर बोलतांना चाई कराता कामा नये"

दुसरी म्हणाली- "बहाराज! मला हे कळू नव्हते! म्हणून मी आपणांना कांद्याची मोठी म्हणून म्हणजे आपण फगनासारखे आहो! कांदीची फवचाथाय मोठे दृश्य आहे आपले! माणसाले धीर राखून वायल पाहिजे!"

"दहाशे! हवेवील मला बरोबर घाटन नाही फगस दावा वेळ बांधला राहता नंतर कुजून नाही परंतु कडीलाखर फार बिनक ठिकते. निखाबला नमज अवली तरी मोठे जळते ती म्हणून मी आपणांना बगड म्हणते" तिसरी म्हणाली.

राजाने त्यांचे प्रसंगावधान व हुशारी पाहून तिघांना अक्षिप्त दिले

धारा नगरीचे पंडित

धारा नगरीचा राजा भोज हा विद्वानांचा व कवींचा आदर करी. कालीदास वगैरे कवि कविता म्हणून राजाकडून मोठ-मोठे पारितोषिके मिळवीत. हे सर्व कांति कवि नांवाच्या एका कवीला कळले. त्याला कालीदासाचा हेवा वाटू लागला व त्याची मान खाली करण्याचे ठरवून तो धारा नगरीला आला.

धारा नगरीच्या वेशीवर गंगेच्या तीरावर एक मुलगी भेटली. कांतिकवीने तिला विचारले- 'कोणाची ग मुलगी तू?'

ती म्हणाली-

हरहर स्मरते नित्यम्, बहु श्रीं प्रवालकः
अरुण वसते नित्यम्, तस्याहम् कुलवाचिकः ॥

(अर्थात् नित्य अरण्यात राहून 'हर हर'चे नित्य स्मरण करीत, म्हणजे हाकीत रहात अनेक गुरांचे पालन करणाऱ्या शंतकन्यांच्या जातीची मी मुलगी आहे.)

कांतिकवीने उत्तर ऐकून चकितच झाला. थोडा पुढे गेल्यावर त्याला काही बायका पाणी भरत असलेल्या दिसल्या. एकीला त्याने विचारले- 'कोण ग मुली तू?'

ती म्हणाली-

चतुर्भुजा न च ब्रह्मा, बुध्वाहो न बंकरः ।
अकल नमते वषः, तस्याहम् कुलवाचिका ॥

(अर्थात् "चार तोंड आहेत पण ब्रह्मदेव नाही. बैलावर नसतो, पण शंकर नाही. अकाली कुष्टी करतो पण मेघ नव्हे. त्याची म्हणजे चार तोंड असलेल्या कातड्याच्या पिशवीत पाणी भरून ते बैलावर बरोघरी भरणाऱ्या धाणक्याची मुलगी आहे मी.")

ते उत्तर ऐकून कांतिकवी जास्तच चकित झाला. थोडा पुढे गेला आणि आणखी एका स्त्रीला त्याने विचारले- 'तू कोणाची मुलगी मी?'

ती म्हणाली-

वैश्यानाम एवासा, दिग्गहाने च हायसी ।
वातरी न च कुण्यासा, तस्याहम् कुलवाचिकः ॥

(अर्थात्-ती लेखकाची मुलगी आहे. लेखक पांच दोटांनी घरून बोहण्या दुर्भंगलेल्या जिबला शार्डत बुडवून तिचे तोंड काळे करून लिहितो बोकू बराबला पांच बोटे लग्नताळ, परंतु ती पांचाळी म्हणजे द्रोपदी नव्हे. दुर्भंगलेली वीथी असून साप नव्हे व तोंड शार्डत बुडवून काळे झाले असून वातरी नव्हे.) बंशा दोरून लिहिता- त्या लेखकाची मी मुलगी आहे.)

कांतिकवीने उत्तर ऐकून खूप झाला त्याचे औत्सुक्य वाढले. त्याने आणखी एका स्त्रीला विचारले- 'कोण ग मुली तू?'

तेव्हा ती म्हणाली-

नित्यं पुत्रोति इत्यादि, नौर्यकाते विवेदिने ।
सत्तुम् भित्तु न जाकति, तस्याहम् कुल कन्यका ॥

(अर्थात्-नित्य पदार्थांचा होम करीत राहून वररोज पोरी करीत असतां नव्हे किंवा मित्र न ओळखणाऱ्याची-म्हणजे सोनाराची मी मुलगी आहे.)

कांतिकवी आता मात्र फारच चकित झाला. त्याने आणखी एका मुलीला विचारले- 'तू कोणाची ग मुलगी?'

तिने पण गमतीदार उत्तर दिले-

सहस्रंस्ति किं नस्ति, न वायम् पुत्रिकादश्च
तस्यापति करो यस्तु तस्याहम् कुलवाचिका ॥

(अर्थात् "हात असूनही डोकें नाही की हातांना दहा बोटे नाहीत असा सदरा शिवणाराची, शिंप्याची मुलगी आहे मी.")

ते सर्व ऐकून कांतिकवी विचार करीत पुढे निघाला की 'या धारा नगरीत खालच्या जातीत जन्मलेल्या बायकांना संस्कृत येते आणि त्या कवितेत इतके वातुयपूर्ण उत्तर कसे काय देतात? म्मियांमध्ये एवढे वातुय आहे तर पुरुषाचे विचारायलाय नको त्यांतल्या। यडिवांत कार्लिदास हा तर फारच मोठा पंडित असणार.' असा विचार करीत थोडे अंतर चालून गेल्यावर त्याला आणखी एक स्त्री दिसली. तिला त्याने विचारले- "कोणाची ग मुलगी तू?"

ती म्हणाली-

निर्जोषी लोकीतों नाहिं आलोच्छ्वास विपथत
हुटेंच कसहो नाहिं सन्वाह्यं कुलधारिका ।।

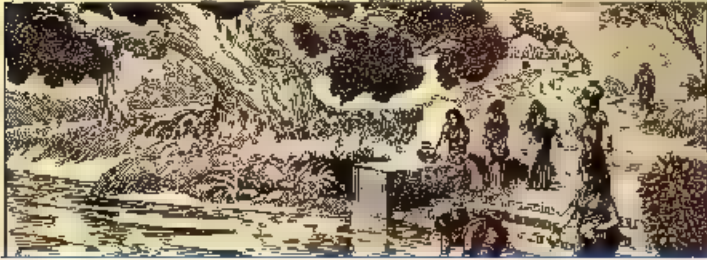
(अर्थात् 'निर्जोष असून त्रिवंत प्राण्या-
सारखा आलोच्छ्वास नसतो. आपसात
कौटुंबिक आडण नाही अशा जातीच्या
नोहात्याची मुलगी आहे मी.' कोहाराचा
भाता अवालोच्छ्वास करतो, परंतु त्याला
जीव नसतो. त्याचा भाता परस्पराला भेटतो,
पण आडण करीत नाही')

ते उत्तर ऐकून कांतिकवीचा स्वतःच्या
कानांवर विश्वास होईना तो चकित होऊन
पुढ निघाला त्याला आपली एक स्त्री
भेटली. तिला त्यानं विचारले-"कोण तू
तू? कोणाची मुलगी?"

ती म्हणाली-

द्विराजा नगरी एका दिवसं युद्धं च जामते ।
तदुत्पत्ति करो मत्पुत्रं जन्मोद्भूतं कुलधारिका ।।

(अर्थात् एकाच नगराचे दोन राजा
आहेत, दोघांचे नित्य कळह होतात ते
जयजय करणाऱ्या जातीची कन्या आहे मी)

थंय दोन राजा म्हणजे दोन जाड रुढ
ते परस्परांशी घासले जातात ते यंत्र
करणारा, म्हणजे सुतार त्याची मुलगी)

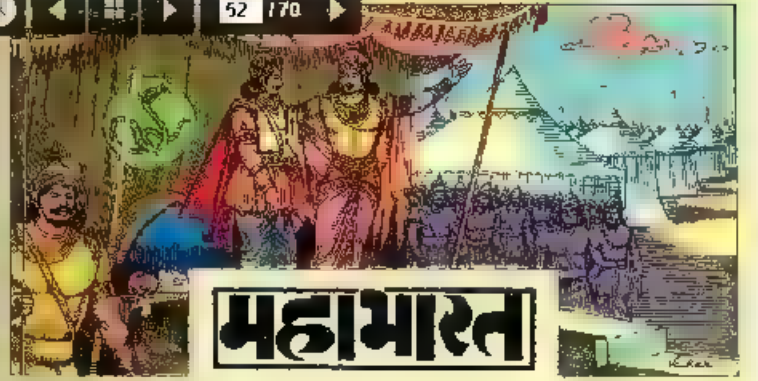
इतक्यात आपली एक स्त्री तिकाच
आली तिला पुन्हा कवीनं विचारले-"तू
कोणाची मुलगी?"

ती म्हणाली-

चक्रं कम् न रथी मूर्ध्ना भूमी विष्टति सारथि
अगस्त्यतात निर्माण स्वस्याहम् कुलधारिका ।।

(अर्थात् एकच चक्र आट्टे पण रथी
सूर्य नाही. सारथी पृथ्वीवर बसतो
अगस्त्याच्या मुढाची सृष्टी करतो त्याची
मुलगी आहे मी म्हणजे कुंभाराची मुलगी
अगस्त्य वृषी मंडक्यात जन्मले सूर्याच्या
ग्याला एकच चाक असले असे सांगतात)

धारानगरीतल्या लहान थोर जातीच्या
मृलीचे कागुये पाहून कांतिकवि चकित
झाला त्यानं कालिदासाची मज खाली
करण्याचा विचार घेतांयुन काढून टाकला
आणि परत आपल्या गावी निघून गेला

दहा दिवस युद्ध केल्यावर भीष्माचार्य
शरपंजरावर पडले ते सिखंडीबरोबर
युद्ध करणार नाहीत हे कळल्यावर अर्जुनाने
सिखंडीलाच पुढं करून पाठीमागून वरवृष्टी
केली. अशातूनून भीष्माचार्यांचा देह
शरपंजरावर पडला

भीष्माचार्य रणांगणावर पडले खरे, परंतु
त्यांना इच्छामृत्यूचे बरदान असल्यामुळे ते
गतप्राय झाले नाहीत. रथांचा देह वगात
शिरलेल्या बाणांवर अडकून राहला त्यावेळी
त्यांना भयंकर तहान लागली होती अर्जुनाने
पृथ्वीला एक बाण मारून वाताळ गेले
पाणी फळाऱ्यासारखे बाहेर आणले ते पिऊन
उत्तरावण वर्षपर्यंत भीष्माचार्य शरपंजरी
पडून राहले

भीष्माचार्यांच्या पाठीमागून कौरव
सेन्याचे सेनापतित्व द्रोणाचार्यांना देण्यात
आले त्यांनी पांच दिवस युद्ध केले त्यांनी
कथळयुद्धाची रचना केली त्यात अभिमन्यूत
प्रवेश केला त्याच्यावर अनेक महारथींनी
एकदम हल्ला करून त्याला ठार केले
त्यावेळी अर्जुन इतरत्र युद्ध करीत होता
अभिमन्यूच्या पाठीपाड इतर पांडववीर
चकल्युद्धात शिरले, परंतु जयद्रथाने त्या
सर्वांना अडविले म्हणून कोणी अभि
मन्यूच्या मदतीला येऊ शकला नाही

ते कळल्यावर अर्जुनाने प्रतिज्ञा केला की
दुसऱ्या दिवशी सूर्यास्ताच्या आत जयद्रथाचा
वध करीन आणि त्याप्रमाणे त्याने वध केला
वेलील. त्यानंतर द्रोणाचार्य आणि कृष्ण

याचे युद्ध होत होते त्यावेळी धर्मराजाच्या तोडी "अश्वत्थामा हत" । नरो या कुजरो बा" म्हणजे अश्वत्थामा वारला, परंतु तो मनुष्य होता की हत्ती हे माहीत नाही असे ऐकून द्रोणाचार्यांनी शम्भसत्यास घेतला तेव्हा धृष्टद्युम्नने त्याचा वध केला.

द्रोणाचार्यांच्या मृत्यूनंतर कर्णाकडे कौरवांच्या सैन्याचे सेनापतित्व आले. कर्णाने त्याचे सारथ्य शल्याने केले पाहिजे असे दुर्योधनाला सांगितले. शल्याने दुर्योधनाच्या विनंतीवरून हे मान्य केले. कर्णाने दोन दिवस युद्ध केले ते दोन्ही दिवस शल्य कर्णाला त्याच्या पापकर्माची यादवण करून देऊन टोचण्यास देत राहला त्यामुळे कर्णाचा

युद्धोत्साह मग होत गेला. दुसऱ्या दिवशी तो युद्ध करीत असता त्याच्या रथाचे चाक जमिनीत स्तल. कर्ण ते वर काढीत असता अर्जुनाने त्याला मर्ती बाण मारून त्याचा वध केला.

कर्णानंतर शल्य कौरव सैन्याचा सेनापति झाला. तो त्याच दिवशी युधिष्ठिराशी युद्ध करीत असता वरोणाची झाला. अठरा व्या दिवशी युद्ध संपले. या युद्धात अरुण अश्वोहिणी सैन्य ठार झाले. दुर्योधनाशिवाय त्याच्या आवडतेपैकी कोणी जिवंत राहला नाही. भीमान दुःशासनाचा वध केला आणि सर्वासामध्ये तो त्याचे रक्त प्याला.

या युद्धात दोन्ही बाजूचे सहस्रावधी योद्धे मरुतीर्षी पडले. पांडवांच्या बाजूचे पच पाचव, उपपांडव, युयुत्सु, सात्यकी, धृष्टद्युम्न आणि शिखंडी बांबले.

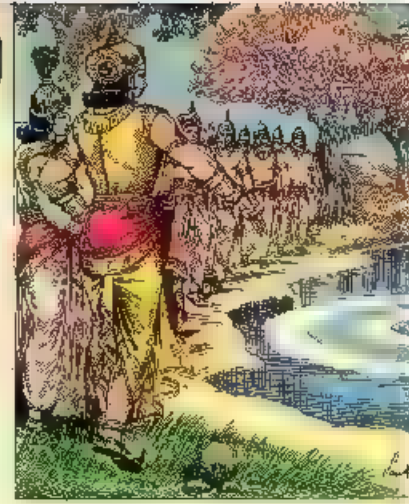
युयुत्सु हा वृतराष्ट्राचा मुलगा होता. म्हणून युद्ध संपताच तो हस्तिनापूरला गेला.

कौरवाच्या बाजूचे अश्वत्थामा, कुंभाचार्य, कुतबर्मा आणि दुर्योधन बांबले युद्धाच्या अगदी शेवटी कुपाचार्य, अश्वत्था आणि कृतवर्मा दुर्योधनाचा शोध काढीत लूप हिडले, परंतु तो कोठे दिसला नाही. तो आपल्या खांद्यावर आगळी गदा टाकून एका सरगेवराच्या काठी गेला. कृतवर्मा, कुपाचार्य व अश्वत्थामा तिथे

जिवंत असल्याचे त्याला माहीत नव्हते. तलावाच्या काठी उदास मनाने वसलेल्या दुर्योधनाकवळ सजय आला. दुर्योधन आपल्या परामवाविषयी आणि त्याच्या राजाच्या बोर बीरांच्या वधाविषयी शोक करीत बसला असता त्याला समोर सजय दिसला. तो त्याला म्हणाला "आपल्या पैकी तुम्हासिवाय आणखी कोणी बांबला नाही का? बाबांना जाऊन सांग की मी या तलावात लपून बसलो आहे" असे सांगून त्याने तलावात प्रवेश केला.

सजय दुर्योधनाला भेटून परत येत असता त्याला वाटेत कृतवर्मा, कुपाचार्य आणि अश्वत्थामा भेटले. त्यांनी त्याला विचारले—“तू दुर्योधनाला कोठे पाहिलस का?” सजयने त्यांना तो तलाव दाखविला आणि म्हणाला—“दुर्योधन खाल सोसून त्या तलावात लपून बसला आहे.”

अश्वत्थामा जोराने रडू लागला आणि म्हणाला—“बरेच, त्याला आम्ही जिवंत आहो हे माहीत नाही वाटते? आम्ही पांच मिळून पांडवांचा पराभव करू शकलो नसतो का?” रयानंतर ते तिथे पांडवांशी युद्ध करण्यास निघले परंतु युद्धभूमीवर पोचताच काळोख पडू लागला होता. कौरवांच्या विचिरातून स्थिराना नोकर हस्तिनापूरला घेऊन जात होते.

युद्ध संपताच पांडव कुण्याला बरोबर घेऊन दुर्योधनाचा शोध करू लागले. दुर्योधनाचा वध करण्याचा त्याचा विचार होता. शेवटी तो तलावात लपला असल्याचे त्यांना कळले ते सवे तेथे आले.

युधिष्ठिर दुर्योधनाला म्हणाला—“तुला वस्त्रास झाला आहे आता तू स्वतःचा जीव बांबविण्यासाठी या तलावात लपून बसला आहेस का? बाहेर ये आणि आमच्याशी शूरासारखा युद्ध कर. तुला ही कापुरुषता शोभत नाही आमचा पराभव झाल्याशिवाय तुला अधिकार कायम कसा होईल? ये युद्ध करून आमचा पराभव कर.”

मला राज्य नको. तुज आतां त्याचा उपयोग कर 'दुर्योधन म्हाणाला

'मला तुझ्या हाताचे धान म्हणून राज्य नको आहे. याशिवाय दान करायला तुम्हा हातात राज्य आहे तरी कोठे? आमचा पराभव करून सुशाल राज्य कर. नाहीतर आमच्या हातून आपली हार मान्य कर' युधिष्ठिर म्हणाला

पांडवांची ती कटु वाक्य ऐकून दुर्योधन चिडला आणि तलावाबाहेर आला. तेव्हा त्याचे भीमाची गदायुद्ध झाले त्या युद्धात भीमाने दुर्योधनाच्या मांडीवर गदाप्रहार करून त्याला झाली पाडले. दुर्योधन जखमीवर आदळला, परंतु अद्याप मला

तव्हता त्याच वेळी कृपाचार्य, कृतवर्मा व अश्वत्थामा तेथे आले. दुर्योधनाला त्या स्थितीत पाहून त्यांना फार वाईट वाटले. अश्वत्थामाने दुर्योधनासमोर एक थोर प्रतिज्ञा केली. म्हणाला- "आज रात्रीच्या अंत मी सत्रे पांडवांचा आणि पांचावांचा वध करीन, ते ऐकून प्रसन्न होऊन दुर्योधनाने अश्वत्थाम्याला आपला सेनापती म्हणून नेमले.

त्यानंतर तिघे तेथून निघून गेले आणि पांडवांच्या शिबिराजवळ एका गुप्तस्थानी लपून बसले. तेथे एक जंगल होते. तेथे एक सहस्र फांदी असलेला एक विशाल वटवृक्ष होता. त्याच्या खाली तिथे विश्रांतीसाठी राहले. अश्वत्थाम्याने त्या रात्री अन्नायाने, सर्व सोपी गले असता शत्रूंचा वध करण्याचे ठरविले. त्यान त्यासाठी कृपाचार्य व कृतवर्मा दोघांचे मन बळकवले. त्याने त्या दोघांना पांडवांच्या शिबिराच्या दारावर उभे केले आणि स्वतः हातात तलवार घेऊन तो पांडवांच्या शिबिरात शिरला. पहिल्याने त्यान वृष्टघुम्नाचा वध केला. अर्ध रात्रभट झाली त्यामुळे काही लोक जाग झाले आणि अश्वत्थाम्याला घारायला घाबले. परंतु अश्वत्थाम्याने सर्वांना ठार केले. त्यानंतर त्याने सर्व उपपांडवांचा वध केला. तोपर्यंत शिबिरात जाग जाग झाली काही लोक

अश्वत्थाम्याचा पुढ करून ठार झाले. जे बाहेर पळून जाण्याच्या खटपटीत होते त्यांना कृपाचार्य व कृतवर्मा दोघांनी ठार केले. त्यानंतर तिघांनी शिबिराला आग लावली. नंतर ती बातमी सांगायला ते दुर्योधनाकडे तलावावर गेले.

त्या दिवशी रात्री पांडव शिबिरात तव्हते. असते तर कदाचित अश्वत्थाम्याच्या हाती ठार झाले असते. किंवा अश्वत्थाम्याच्या हातून झालेला तो थोर प्रसंग याबद्द शकले असते.

कृपाचार्य, कृतवर्मा व अश्वत्थामा जेव्हा तलावाच्या काठी आले तेव्हा दुर्योधन आपल्या घटकेच्या घटकेची नाट पहात पडला होता. त्याला सर्व उपपांडवांचा वध एकून बसत आनंद वाटला. त्या आनंदातच त्याचा जीव गेला.

युद्धात पूर्ण विजय मिळाला असून हो अश्वत्थाम्याच्या कपटान त्याच्या हाती उपपांडवांचा व इतर मातेवाइकांचा वध झाल्याचे वर्तमान ऐकून पांडव व द्रौपदी शोक करू लागले. भीमाला भयंकर राग आला. तो अश्वत्थामाचा वध करण्यासाठी निघाला. तेव्हा द्रौपदी त्याला म्हणाली- 'अश्वत्थाम्याच्या कपाटावर मणी आहे. त्याचा वध करून मला तो मणी आणून या. तेव्हा कोठे माझ्या मनाचे समाधान होईल.'

तेव्हा भीम धनुष्यबाण घेऊन रथात बसून निघाला. ते पाहून कृष्णाने भीमाच्या घटतीला अर्जुनालादेखील बरोबर पाठविले. कृष्णाबरोबर युधिष्ठिर व अर्जुनदेखील आणखी एका रथात बसून निघाले. ते लवकरच भीमाला भेटले. परंतु भीमाला परतवणे त्यांना शक्य झाले नाही.

ते गंगेकाठी पोचले तेव्हा व्यास मुनी अनेक ऋषी मुनीबरोबर त्यांना विसले. अश्वत्थामा ऋषींच्या बोळक्यात सर्वांचाला भस्म लावून आणि वल्कलयस्त्रे धारण करून उभा होता. त्याला पाहतांच भीमाने सिंहगर्जना केली. अश्वत्थामा भीमाला व त्याच्या पाठीमागून कृष्ण, युधिष्ठिर व

अर्जुन तिथानां यदा वसन्तला पाङ्गनं वसिष्ठः
ज्ञात्वा तौ किकर्तव्यविमूढस्थितौ जगन्मा
जानी उभा हुता. तेन्हां त्याने आपल्या
बहिर्लोककृत विकृत वतलेल्या बह्मचिरो-
नायकाम्नाचे आवाहन केले. त्याचा प्रयोग
करीत म्हणाला-“जातां युध्दो अपांडव
होमो।” तेन्हां कृष्णाने मुचकित्यामकून
अर्जुनाने त्याच अस्त्राचा प्रयोग केला
दोन्ही अस्त्रांचे परस्परालाी भवकर धड
झाक

तेन्हां व्यास व भारद्वाज समोर आले.
रवांनी दोघांना समजावून सांगितले की
दोघांनी आपापसं अस्त्र परत घ्यावे
अर्जुनाने आपले अस्त्र परत घेतले. परंतु

Full Screen

58

अत्यंत दीन होऊन व्यास मुनीना म्हणाला-
“महात्मन्! ही भीमाळा भिऊन या
अस्त्राचा प्रयोग केला होता. ते परत घेणे
मला शक्य नाही पांडवांचे निर्मूळन
ज्ञानावरच हे शीत होईल.”

ते ऐकून कृष्ण म्हणाला-“दीन आहे
यावेळी पांडवांचा अंश उत्तरेंध्या पोटात
आहे त्याच्यावर तु त्या अस्त्राचा प्रयोग
कर.”

खेबटी म्हणीनी मध्यस्थी करून असा
समेट केला की, अस्त्राच्यामार्गे आपल्या
कपाळावरचा मणी अर्जुनाला द्यावा आणि
अर्जुनाने अस्त्राच्यामार्गे असा मणी आपल्या
कपाळावरचा मणी काढून अर्जुनाला दिला
आणि स्वतः जंगलात तपश्चर्या करण्यासाठी
निघून गेला. भीमान तो मणी दीपदीला
नऊन दिला आणि शोक न करण्यास तिला
सांगितले. दीपदीने तो मणी स्वतः न घेतां
मुचिष्ठिरासा मस्तकावर धारण करण्या-
साठी दिला.

विकडे हस्तिनापूरला आपले शंभरच्या
शंभर पुत्र मृत्युमुखी पडल्याचे वृत्त ऐकून
वृतराष्ट्र शोक करू लागला संजयाने त्याचे
सांत्वन करण्याचा यत्न करून पाहिला
म्हणाला-“तुझे शंभर पुत्रच नव्हे अठरा

अखीहिणी बीरसुद्धा रणांगणी पडले व त्यांना स्वर्गशाप्ती झाली आहे. जगातले क्षत्रिय रावे जवळजवळ सर्वेच नष्ट झाले आहेत. त्यांचा अग्निस्पर्श करविला पाहिजेस !”

धृतराष्ट्राभंतर गांधारी, कुंती आणि अंतःपुरातील इतर स्त्रिया रडतरडत मुद्द भूभीवर आल्या. ते कळत्यावर पांडव, कृष्ण, सात्यकी आणि युयुत्सूलाबरोबर घेऊन तेच आले.

युधिष्ठिराने धृतराष्ट्राला नमस्कार केला आणि त्याला भेटायला आलेल्या सर्व लोकांचा परिचय करून घेतला. धृतराष्ट्र आतल्या आत कुडत होता. सर्वात प्रथम तो युधिष्ठिराला भेटला आणि त्यानंतर तो भीमाला भेटण्यासाठी थोडा पुढे सरकला. कृष्णाने चटकन भीमाला थोडे मागे ओढले आणि भीमाची एक मूर्ती पुढे केली. धृतराष्ट्राने त्या मूर्तीला कडकडून आलिंगन केले. तत्क्षण त्या मूर्तीचा चक्काचूर झाला. त्या मूर्तीच्या जागी स्वतः सीम अवता तर

अंगात एक हळार हत्तीचे बळ होते. म्हणून धृतराष्ट्र त्या ओखंडी मूर्तीचा चक्काचूर करू शकला. परंतु इम लागून खाली जमिनीवर पडला. त्याच्या नाकातोंडातून रक्त वाहू लागले. नंतर शोक करण्याचे गोंग करीत म्हणाला—“भीमा! काय ते झाले तुला !”

कृष्ण स्मित करून म्हणाला—“राजा! भीमाला काही एक झाले नाही. तो तर भीमाची एक मूर्त होती. तू त्या मूर्तीचा चक्काचूर केलास !” ती मूर्त दुर्योधनाने गदायुद्धाचा अभ्यास करण्यासाठी तयार करविली होती.

त्यानंतर कृष्णाने धृतराष्ट्राचे सांत्वन केले. धृतराष्ट्र म्हणाला—“तुझे म्हणणे बरोबर आहे. आतां पांडवच माझे पुत्र ! त्यांच्याशिवाय मा जगात माळा जरा कोण आहे ?” असे म्हणत त्याने पंच पांडवांना जवळ बोलावून त्यांच्या पाठीवर प्रेमाने हाथ फिरविला.

चित्रशेखर

[८]

कोल्याने कावळ्याला बगळा आणि खेकडा यांची गोष्ट सांगितली ती अशी :-

बगळा आणि खेकड्याची गोष्ट

एका तलावाच्या काठी एक म्हातारा बगळा रहात असे. म्हणून जास्त मेहनत केल्याशिवाय मासे खायला कसे मिळतील यासाठी तो निरनिराळे उपाय करीत असे. तो काठावर एकाद्या तपस्व्यासारखा एका पायावर उभा राहून भगदी जवळ आलेले मासेदेखील खाल नसे.

माझांच्याबरोबर त्या तलावात एक खेकडामुद्दा रहात असे. त्याने जवळ जाऊन बगळ्याला विचारले—“मामा ! आज तुम्ही खाणेपिणे सोडल्यासारखे दिसते आहे ? रतनीत आहे का ?”

बगळा म्हणाला—“नाही रे ! आयुष्यभर मासे खाऊन मी जैन केला. आतां माशांशी माझी मैत्री जमली आहे. मी त्यांना खायचे सोडले आहे. तुम्हांला माहीत नाही का, तुमच्यावर आभाळाएवढे संकट कोसळणार आहे. म्हातारपणी बला ते पहावे लागणार, त्याचे घला फार वाईट वाटते आहे.”

“कोणते हो संकट ते, मामा ?” खेकड्याने विचारले.

“आज काही कोळशांना ओलतांना मी ऐकले. ते म्हणत होते, 'हा मोठा तलाव आहे. यात वनेक मासे आहेत. रविवारी संध्याकाळपर्यंत बाकी चारही तलावात मासे धरायचे काय संपवून सोमवारी उजाडतांच या तलावाकडे बळू वा. आपली सर्व नवी-

कोरी जाळी घेऊन येऊ या. त्यात मासेच काय, पाण्यातले इतर प्राणीदेखील वरता येतील? म्हणजे एका आठवड्यात सर्व मासे आणि इतर प्राणी सर्वांचा फडशा उडणार. आज सोमवार आहे. ते माझ्या तोंडचा घास ओढून नेत आहेत." बगळा म्हणाला.

बगळ्याचे ते चानुर्यपूर्ण बोलणे ऐकून सर्व मासे व इतर जलचरप्राणी थरथर कांपू लागले. स्वतःचे बय आणि दर्जाप्रमाणे बगळ्याला काबा, मामा, राया, मित्र, गुरू वगैरे नांवांनी संबोधन करून ते म्हणाले— "बरे झाले, तुम्ही बेळीच आम्हांला भोक्त्याची सूचना दिलीत. आतां या संकटातून बांचावला उपाय वण तुम्हीच सांगा!"

[[Fullscreen 127 X ◀ ▶ 62 / 70 ▶

"बरे बंड्यांनो! मी तुमच्याचसारखा अंडज आहे, आणि मनुष्य पिडळ असतो. त्याच्यासमोर माझी बुद्धिमत्ता पासंगाला तुम्हा टिकणार नाही. तरी तुम्ही सर्व सहकार झाल तर मी प्रयत्न करून पाहीन. येथून थोड्या अंतरावर एक देऊळ आहे. त्यात कमळे नेहमी फुललेली असतात. त्यात मासे बरायला कोणाला परवानगी नाही. तेथे तुमच्या जिवाला कोणत्याही प्रकारचा भोका नाही. तुम्हांला सर्वांना मी थोडे भोडे करून आपल्या पाठीवर वाहून घेऊन बार्डन त्या तलावात." बगळा म्हणाला.

ते ऐकून मासे आनंदाने उड्या मारू लागले. सर्वांनी बगळ्याच्या औदार्याविषयी आपली कृतज्ञता दर्शविली. बगळ्याला मनातल्या मनात आनंद झाला. आतां आरंभ मेहुनत केल्याशिवाय मासे खावला मिळणार असे त्याला वाटले. त्याने आनंदाने भाषांच्यावर 'उपकार' करण्याचे मान्य केले.

त्या दिवसापासून बगळा दररोज थोडे थोडे मासे आपल्या पाठीवर उचलून घेऊन देवळाच्या तलावात नेऊन टाकू लागला. ती एक खडकाळ जागा होती जोंगरावर. ती पोटभर मासे खाऊन त्यांची हाडे तेथेच टाकून देऊ लागला. दिवसेंदिवस त्याच्या आनंदास मारावर उरला नाही. तो दररोज येऊन 'देवळाच्या तलावात' पोचले-

त्या माशांचे 'निरोप' पोचते करी. हेतू हा की त्यांच्या मनात दुसरी काही शंका उत्पन्न होऊ नये.

मध्यंतरी खेकड्याच्या मुढा स्वतःच्या जिवाची काळजी वाटू लागली. कोळी येथ्याचा दिवस जवळ आला. तो बगळ्याला म्हणाला—"मामा! मलासुद्धा नेतां का!"

दररोज मासे खाऊन बगळ्याचे मन बिटले होतेच. त्याने जास्त विचार न करता खेकड्याला पाठीवर बसवून घेतले आणि टेकडीच्या टोकाला त्या खडकाळ जागी तो उतरणार, तेव्हाच खेकड्याची तजर त्यावर पडली. त्याने विचारले—"मामा! तो देवळाचा तलाव कोडे आहे हो?"

बगळा गालातल्या गालात हसत म्हणाला—"खुड्या! ती खडकाळ जागा नाही का दिसत. तेथे माझ्या पाठीवर बसून आलेल्या सर्व माशांना सद्पती मिळाली आहे."

खेकड्याने खाली पाहिले. त्या खडकाळ जागी शाशांची ह्राडे होती. त्याने मनात विचार केला, या जगात लबाड लोक आपल्या स्वार्थासाठी मित्र असूनही जत्रू-सारखे वागतात आणि बंधू असूनही मित्र-त्वाचे सांग करून मळा कापतात. मित्रत्वाचे नाते ओडून मळा कापणाऱ्यांशी मैत्री करण्यापेक्षा तांपाशी मैत्री करण्यात काय

हुरकत आहे. या बगळ्याने सर्व मासे खाऊन टाकले आहेत. मी वा गोष्टीबद्दल सूड उगवलाच पाहिजे. मी बाला सोडणार नाही!

बगळा त्या खडकाळ जागी उतरू लागला. त्याने खेकडा हळूहळू बगळ्याच्या मळ्यापर्यंत जाऊन पोचला आणि जोराने चावला. बगळा निस्वाम होऊन ओरडू लागला. परंतु खेकड्याने त्याला सोडले नाही आणि तरक्षण जीव जाऊन जमिनीवर आदळला.

त्यानंतर खेकडा बगळ्याचे तोंड कुसून दोन तोंडून ओढीत आपल्या तलावापर्यंत घेऊन गेला. त्याला परतायला फार दिवस लागले. तो आल्यावर सर्व माशांनी त्याला

विचारले-“काय रे!” ती बगळा आल्याच नाही आणि तो कोळीमुढ्या आला नाही की रे!”

खेकड्याने बगळ्याचे तोंड त्यांना दाखविले आणि म्हणाला-“हो स्वतः, त्याला सद्यती मिळाल्याची मोष्ट सांगायला आला आहे!” नंतर त्याने बगळ्याच्या खडाडी-मुढ्या त्याच्या मित्र भाषांना कसा जीव रोला हे सांगून देशाने वेळेवर बुद्धी देऊन त्याला सावध केल्याबद्दल देवाचे आभार मानायला सर्वांना सांगितले. म्हणाला-“कोळी येणार आणि सर्व मासे घरणार नगरे त्या बगळ्याची उवाडी होती.”

कोल्हाच्या तोंडी ते सर्व ऐकून कावळा म्हणाला-“मित्रा! तरसग आणि, त्या सांपाचा खेपट कसा करायचा?”

कोल्हा म्हणाला-“काही नाही रे तू राणी आंघोळ करते त्या तलावाच्या किंवा नदीकाठी जा. श्रीमंत लोक आंघोळ करण्यापूर्वी दागिने काढून ठेवतात. तू एक रत्नहार उचलून घेऊन जा आणि त्या सांपाच्या

बिळात टाक. त्या दागिन्याचा मालक यकृत बोळ खणून त्या सांपाला ठार करील.”

कावळ्याने धरी जाऊन ही युक्ती आपल्या बाबकोला सांगितली. दोघे उडत उडत राजधानीतल्या तलावावर राणी आंघोळ करीत होती तेथे गेले. राणीने आपले दागिने काठावर काढून ठेवले आणि आंघोळीला पाण्यात उतरली. कावळीने राणीच्या बागिन्यातला रत्नहार उचलून घेतला आणि ज्या झाडावर त्याचे घरटे होते त्या वाजूला उडत जाऊ लागली. ते पाहून राजवाड्यातले तोंकर कावळीच्या पाठीपाठ वावू लागले.

कावळीने सांपाच्या बिळात तो रत्नहार टाकला. आणि तो झाडावर बसून रांगत पाहू लागली. राजवाड्यातल्या तोंकरांनी, रत्नहारासाठी सांपाचे बीळ खणले. साप रामाने बाहेर आला. सर्वांनी बापल्या काठ्यांनी त्याला ठार केले आणि रत्नहार घेऊन राजवाड्याच्या दिशेने निघून गेले. अशा तऱ्हेने कावळ्यावरचे संकट टळले.

१४६. अमेरिकेतील रशियन देवालय

अलास्का उत्तर अमेरिकेत आहे. त्याचा काही प्रदेश पूर्वी रशियात होता. जिदका नामक प्रदेशात रशियन संशोधकांनी हे चर्च प्रामुख्याने बांधले आणि तेथेच अलास्काची राजधानी स्थापन केली. हे चर्च १८०४ मध्ये बांधण्यास आले. १८६७ मध्ये अमेरिकेने रशियाच्या आरकटूक अलास्का विकत घेतला. हा अलास्का अमेरिकेचे ४९ वे राज्य झाले.

Fullscreen

127

70

170

